

Stjepan Krasić

POČECI HRVATSKOGA VISOKOG ŠKOLSTVA U OKVIRU RANIH SVEUČILIŠNIH GIBANJA U EUROPI

Stjepan Krasić
Pontificia Studiorum
Universitas a S. Thoma
Aquate in Urbe (Rim)

UDK 378(091)(4+497.5)"04/14"
27-789.33:378(497.5Zadar)"13"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 9.4.2004.
Prihvaćeno: 19.5.2004.

Rasprava je posvećena povijesti visokog školstva u Europi i Hrvatskoj. Podijeljena je u tri dijela. U prvom dijelu se govori o počecima i razvitku prvih oblika visokog školstva u Italiji i Francuskoj, kao zemljama koje su zbog posebnih povijesno-kulturnih okolnosti u tom pogledu prednjačile u Europi. Osobita pozornost je usmjerena pravno-povijesnom tumačenju složenog nazivlja za visoke škole s posebnim naglaskom na pojam generalnog učilišta (lat. *studium generale*) kao sinonim najviše visokoškolske ustanove ili sveučilišta. Drugi dio govori o visokom školstvu u dominikanskom redu, koji je u tome prednjačio među crkvenim redovima, s posebnim osvrtom na njegovu visokoškolsku usmjerenost, školski program, akademske naslove i vrste učilišta, među kojima generalna učilišta čine najviši vrh. U trećem dijelu se raščlanjuju povijesno-politički i kulturni odnosi Hrvatske sa susjednom Italijom kao kolijevkom visokog školstva, što je g. 1396. dovelo do osnivanja prvog sveučilišta na hrvatskom tlu: generalnog učilišta u Zadru. Autor opisuje političko-kulturne okolnosti njegova nastanka, njegov ustroj, akademske naslove koje su podjeljivala njegova dva fakulteta (teološki i filozofski), njegov međunarodni karakter, pravni položaj u Mletačkoj Republici te uvjete u kojima je djelovalo sve do njegova zatvaranja 1807., u doba francuske okupacije Dalmacije.

Ključne riječi: carstvo (*Regnum* ili *Imperium*), papinstvo (*Papatus* ili *Sacerdotium*), škole (*scholae*), sveučilište (*universitas studiorum*), generalno učilište (*studium generale*), sveučilišne povlastice, akademski naslovi, dominikanski red, Zadar

I.

POČECI VISOKOG ŠKOLSTVA U EUROPI

1. Srednji vijek kao razdoblje velikih društvenih, kulturnih i tehnoloških inovacija

Početak srednjeg vijeka je bio – kao što je poznato – u znaku rušenja antičkoga političko-društvenog poretka, ali je njegov drugi dio protekao u znaku postupne obnove porušenoga. Prve stvarne znakove obnove moguće je zapaziti u doba karolinške i otonske renesanse (IX.-X. st.), kad su, po uzoru na nekadašnje Rimsko Carstvo, na ruševinama antičkog svijeta bili postavljeni temelji ne samo novog carstva nego i mnogih kulturnih ustanova, koje su na jedan ili drugi način ostale najuže povezane s kasnijom sudbinom zapadnoeuropskog društva. Srednji vijek je, ne samo renesansi nego i svemu kasnijem vremenu, ostavio u nasljeđe mnoge znanstvene i društvene ustanove koje vuku podrijetlo iz tog razdoblja: ustavnu državu, parlament, odlučujuću ulogu prava u državnom životu,¹ prednost znanja i znanosti u odnosu prema društvenom staležu, borbu protiv naslijeđenog neznanja i praznovjerja, racionalan, a ponekad čak i racionalistički pristup stvarnosti, itd.²

Na teološkom području posljednja velika intelektualna monastička škola bio je Bec u Normandiji koju su proslavila dva srednjovjekovna velikana: Lanfranco iz Pavije (1066.-1089.) i njegov nasljednik Anselmo iz Aoste (1033.-1109.), utemeljitelj skolastike kao velikoga racionalnog pothvata opravdanja vjere (*fides quaerens intellectum*). Bilo je to doba velikoga intelektualnog vrenja i racionalizma u modernom značenju riječi koji je kulturni život iz samostana prenio u gradske škole. U njima je, pod geslom bitke za provjerljivom istinom i primatom razuma, još u XII. st. borba protiv neutemeljenih tradicionalnih autoriteta na području znanosti stvorila uvjete za nastanak kulturno-znanstvenog preporoda u XII. st. Petar Abelard (1079.-1142.) svojim je djelima *Logica ingredientibus* i *Sic et non* zapadnoeuropskoj misli pružio prvi *Discours de la Méthode* u kojima je dokazivao nužnost oslanjanja na razum, postavivši tako temelj teologiji kao znanstvenoj disciplini. On je samo prvi i vjerojatno najznačajniji, ali nipošto i jedini veliki lik modernog profesora i intelektualca. Europski duh se sredinom XII. st. počeo oslobađati naslijeđenog dogmatizma i počeo razmišljati na nov, racionalan i "moderan" način.³ Tim novim pri-

¹ James Clarke Holt, *Rights and liberties in Magna Carta*, u: *Album Helen M. Cam*, I, Louvain, 1960., str. 57-69; James Clarke Holt, *Magna Carta and medieval-government*, London-Ronceverte, 1985., str. 203-215; Bertie Wilkinson, *Studies in the constitutional history of the thirteenth and fourteenth centuries*, Manchester, 1952., str. 180-195; Mario Caravale, *Ordinamenti giuridici nell'Europa medievale*, Bologna, 1994., str. 395-416.

² Léo Moulin, jedan od danas najuglednijih medievalista, piše: "Srednji vijek je na određen način karakterističan po pravom racionalističkom zanosu. [...] Prosvjetiteljstvo XVI. i XVII. st. je tvrdo vjerovalo u vještice. Newton je pisao raspravu o demonologiji. Srednjovjekovni teolozi su smatrali da se radi o praznovjerju, tipičnom za neuki puk. Papa Aleksandar III. (1159.-1181.) piše da on ne sluša isprazne maštarije (somnia vana) astrologa". Léo Moulin, *La vie des étudiants au Moyen Âge*, Paris, 1991., str. 11-12.

stupom bile su obuhvaćene praktično sve u to doba poznate znanstvene discipline, pa čak i tehnika. Novija povijesna istraživanja pokazuju da se još uvijek služimo s više od 200 tehničkih izuma i otkrića bez kojih bi bilo teško zamisliti moderni život. Ima povjesničara znanosti koji se ne libe ustvrditi da su neki srednjovjekovni učenjaci naslutili ili otkrili neke temeljne prirodne zakone te da su upravo tada bili postavljani temelji budućoj znanstvenoj revoluciji koju su izveli N. Kopernik, G. Galilei, J. Kepler, I. Newton i dr.,⁴ što obara dobro poznati stereotip o srednjem vijeku kao "mračnom" razdoblju u odnosu prema renesansi kao razdoblju "svjetla" i vladavini razuma. U svakom slučaju, bez kulturno-znanstvenog doprinosa srednjega vijeka teško bi bila zamisliva ne samo renesansa XV. i XVI. st. nego i sve ono što je Europa kasnije ostvarila.

Srednji vijek nam je – što nas ovdje posebno zanima – ostavio u nasljeđe visokoškolsku izobrazbu oličenu u sveučilištu. Ona je bila ne samo neposredna posljedica snažnoga intelektualnog buđenja koje je počelo u XII. st. nego i jedno od najoriginalnijih, najvećih i najljepših dostignuća srednjega vijeka na intelektualnom području.⁵ Srednji vijek je stvorio najvišu školsku ustanovu prozvanu sveučilište, koja je možda najviše pridonijela da srednji vijek – po sudu mnogih medievista – bude jedno od najinventivnijih ili – kako neki smatraju – "najsajnijih razdoblja u povijesti."⁶ No da se u ljudskom duhu rodi zamisao o njihovu osnivanju, bila je nužna nepokolebljiva vjera u razum i znanje.⁷

³ Malo je poznato da su Eloisa (1101.-1164.) i "vitez dijalektike" Petar Abelard imali sina kojemu su dali ime Astrolab koje bi i danas mnogima zvučalo "premoderno". Usp. Jacques Le Goff, *Les intellectuels au moyen âge*, Paris, 1957., str. 45-51; Brian Stock, *Listening for the Text on the Uses of the Past*, Baltimore-London, 1990., str. 159-171; Stephen G. Nichols, *The New Medievalism: Tradition and Discontinuity in Medieval Culture*, u: *The New Medievalism*, Baltimore-London, 1991., str. 1-26.

⁴ Na to su upozorili povjesničari Johan Huizinga i Oscar Kristeller, a u posljednje vrijeme Edward Grant, profesor povijesti na sveučilištu u Indiani, koji je tom pitanju posvetio cijelu knjigu (*The Foundations of Modern Science in the Middle Ages: their religious, institutional, and intellectual contexts*, Cambridge, 1996.). On drži da je taj zaokret u tumačenju učinio početkom XX. st. francuski fizičar, filozof i povjesničar znanosti Pierre-Maurice Duhem (1861.-1916.) koji je pomno proučio najveći broj dotad neobjavljenih srednjovjekovnih vrela, ustvrdivši da je znanstvena revolucija koju su izveli Kopernik, Galilei, Kepler, Descartes i Newton u stvari samo razvitak premisa postavljenih u XIV. st. O mnogim korisnim srednjovjekovnim tehničkim otkrićima i izumima vidi: Jacques Le Goff, *Il Medioevo. Alle origini dell'identità europea*, Bari, 1999., str. 59-83; J. Le Goff, *Les intellectuels*, str. 151-153; Chiara Frugoni, *Medioevo sul naso. Occhiali, bottoni e altre invenzioni medievali*, Bari, 2001.

⁵ Hastings Rashdall, *The Universities of Europe in the Middle Ages*, Vol. I, A New Edition, ed. by Frederick Maurice Powicke and Alfred Brotherston Emden, Oxford, 1951., str. 1-2; Marie-Dominique Chenu, *Introduction à l'étude de saint Thomas d'Aquin*, Montréal-Paris, 1984., str. 17.

⁶ "Le Moyen âge a engendré l'université; mais l'université a largement contribué à faire du moyen âge ce qu'il a été, c'est-à-dire, une des périodes les plus éclatantes de l'Histoire". L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 286.

⁷ L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 9-11. U buli, kojom je 1388. ustanovio sveučilište u Kölnu, papa Urban VI. je naveo da je prvotna zadaća nove ustanove širenje znanosti kako bi se raspršili oblaci neznanja, razumjela istina o stvarnosti i ono što se može smatrati društvenom ulogom sveučilišta: da bude korisno samoj društvenoj zajednici kao i pojedincima te doprinosi dobrobiti ljudi. L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 10.

2. Preobrazba nižih škola u više

Visoke škole se, dakle, nisu rodile ni slučajno, ni iznenada. Brojni su čimbenici uvjetovali njihov nastanak: velika želja za znanjem, nastojanje da se što prije nadoknadi zastoj prouzrokovan velikom seobom naroda, poboljšani životni uvjeti, sve snažnije privredne i kulturno-znanstvene veze s razvijenijim grčkim i muslimanskim svijetom, sve češća i duža putovanja, potreba državnih i crkvenih vlasti za školovanim činovnicima, upraviteljima, pastirima, duhovnim vođama, vjeroučiteljima itd. Škole su imale zadaću oživjeti znanje i znanost prošlih vremena, usvojiti ih, proširiti i prenijeti novim naraštajima. Ljudski razum je, naime, začetnik znanja, škola je njegovo rasadište, znanost njegov najviši domet. To je razlog da su visoke škole, kasnije prozване sveučilištima (lat. *universitates*), tijekom stoljeća bile ognjišta kulture i znanosti s kojima se teško može mjeriti bilo koja druga ustanova. Papinski dokumenti ih često uspoređuju s "visokim svjetionicima", "stablama koja donose slatke i obilne plodove", "plodnim njivama na kojima rastu najizvrsniji i najplemenitiji usjevi", "rijekama koje svojim vodama natapaju neplodne pustinjske krajeve" (neznanja) itd. Stari vijek nije poznao tako dobro definiranu i organiziranu ustanovu. Ona je u srednjem vijeku – a i znatno kasnije – zadržala monopol najviše prosvjete, znanosti i, dobrim dijelom, kulturnog stvaralaštva. Sve, ili gotovo sve, što je učinjeno na području filozofije, teologije, prava, medicine i dr. znanosti ostavilo nam je u nasljeđe sveučilište kao "plodna majka znanosti" (*alma mater scientiarum*) i jedan od najljepših i najoriginalnijih plodova europske civilizacije.⁸

Pojavu sveučilišta, dakle, treba promatrati u svjetlu općih političkih, vjerskih, kulturnih, gospodarskih i drugih prilika i integracijskih procesa koji su u Zapadnoj Europi bili na djelu još od vremena Karla Velikoga (768.-814.) i Otona I. Velikog (962.-973.). Ti su procesi – unatoč sukobima cara Henrika IV. (1056.-1106.) s papom Grgurom VII. (1073.-1085.), Fridrika I. Barbarosse (1152.-1190.) s Aleksandrom III. (1159.-1181.) te Fridrika II. Hohenstaufovca (1220.-1250.) s Grgurom IX. (1227.-1241.) i Inocentom IV. (1243.-1254.) – išli prema političkoj, duhovnoj i intelektualnoj sintezi svjetovne i crkvene kulture oličene u raznim udruženjima, osobito u dvjema stvarno ili potencijalno univerzalnim ustanovama: carstvu (*Imperium* ili *Regnum*) i papinstvu, odnosno Katoličkoj crkvi (*Sacerdotium*).⁹ Te dvije temeljne društvene snage srednjega vijeka izgradile su jedinstvenu političko-

⁸ Usp. Johan Huizinga, Vier Kapitel über die Entwicklung der Geschichte zur modernen Wissenschaft, u: *Im Bann der Geschichte an mittelalterlichen Universitäten*, Konstanz, 1969.; Jacques Verger, *Le università nel medioevo*, Bologna, 1982., str. 31.

⁹ O odnosima Crkve i države u srednjem vijeku, osobito o borbi za investituru, upućujem na sljedeću literaturu: J. Rivière, *Le problème de l'Église et de l'État au temps de Philippe le Bel*, Louvain-Paris, 1926.; Michele Maccarone, *Chiesa e Stato nella dottrina di Papa Innocenzo III*, Roma, 1940.; Paolo Brezzi, *Roma e l'impero medioevale*, Bologna, 1948.; Alfons Stickler, Concerning the political theories of the medieval canonists, u: *Traditio*, vol. VII, 1949.-1951., str. 450-463; Friedrich Kempf, Papsttum und Kaisertum bei Innocenz III. Die geistigen und rechtlichen Grundlagen seiner Thronstreitpolitik, u: *Miscellanea Historiae Pontificiae*, vol. XIX, Roma, 1954., str. 194-252; Georges de Lagarde, *La naissance de l'esprit laïque au déclin du moyen-âge*, Louvain, 1956.; Giovanni Pilati, *Chiesa e Stato nei primi quindici secoli*, Roma, 1961.

vjersku građevinu i dale joj potrebnu kohezijsku snagu da – unatoč svim razlikama i povremenim sukobima – održe na okupu sile i ustanove koje su po svojoj naravi ili inerciji zbivanja težile k zasebnosti. Upravo Crkvi i državi treba zahvaliti da je očuvano bitno jedinstvo zapadnoeuropskog društva kao plod latinsko-germanske političke, društvene i vjerske sinteze, što je omogućilo kasniji razvoj, bogat zanosnim pobjedama ljudskoga duha na gotovo svim područjima života, pa tako i na polju školstva. Od XII. st. nadalje može se govoriti o pravoj “školskoj revoluciji” koja je imala vrlo važne posljedice za sveopći razvitak kulture i znanosti. Prvi put u povijesti pojavljuje se lik intelektualca kao profesionalnog nositelja i prenositelja misli i znanja posredovanjem školskog programa i predavanja, koji svoju punu afirmaciju doživljava upravo na sveučilištu. Mišljenje je kao istraživački rad postaje zanimanje čiji su zakoni potanko propisani.¹⁰ Dotad neviđenom brzinom počele su se reorganizirati postojeće i otvarati nove škole koje su odigrale presudnu ulogu u oblikovanju duhovne i intelektualne fizionomije europskoga kontinenta i bile pioniri njegova kulturnog i znanstvenog jedinstva.¹¹ Njihova razgranatost sličila je gustoj mreža kapilara na njegovu tijelu kojom su iz jedne zemlje u drugu tekle prave rijeke ljudi i znanja, povezujući ih u jedinstven intelektualni i kulturni organizam. Profesori i studenti prenosili su iz jedne zemlje u drugu ne samo svoje nošnje i običaje nego također znanje, knjige, nazore i ideale svih vrsta. Zbog toga je danas nemoguće govoriti o kulturnoj i znanstvenoj povijest jednog naroda bez poznavanja njegovih visokih škola i učilišta. Njihovo proučavanje na najneposredniji način uključuje povijest srednjovjekovne misli kao takve, osobito pisane kulture, skolastičke filozofije i teologije, medicine, kanonskoga i građanskoga prava i svih drugih disciplina koje čine neotuđiv dio njegove duhovne svijesti i kulturne baštine. Bez skladnog djelovanja svih tih čimbenika jedva bi bilo moguće zamisliti postojanje i napredak europskog svijeta.¹²

Procesu osnivanja škola su, osim već navedenih uvjeta, osobito snažan zamah dala dva crkvena sabora: III. lateranski (1179.) i IV. lateranski (1215.). Svaka katedralna crkva je – po dekretima III. lateranskoga sabora – morala imati vlastitu školu s jednim učiteljem koji je svjetovnom kleru i siromašnim učenicima trebao besplatno predavati gramatiku i teologiju. Za uzdržavanje učitelja sabor je odredio posebnu crkvenu nadarbinu (prebendu). Biskupi su, od svoje strane, bili zaduženi besplatno izdavati dopuštenje za predavanja (*licentia docendi*) u vlastitim biskupijama svima koji su za to ispunjavali potrebne uvjete.¹³ To načelo besplatnih intelektualnih usluga zasnivalo se na tradicionalnom uvjerenju crkvenih otaca po kojemu je intelektualni rad – za razliku od ručnoga – morao biti besplatan. Znanje se smatralo Božjim darom koji se ne smije prodavati. U protivnomu,

¹⁰ L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 3-4, 97.

¹¹ Usp. Jacques Verger, *Il rinascimento del XII secolo*, Milano, 1991., str. 87-99.

¹² Usp. Alan B. Cobban, *English Universities*, Berkley-Los Angeles, 1998., str. 1-18.

¹³ Joannes Dominicus Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, tomus XXII, Venetiis, 1778., col. 228.

palo bi se u grijeh simonije.¹⁴ Zahvaljujući toj odredbi, u sjeni katedrala počele su nicati škole diljem Europe, osobito u Italiji i Francuskoj gdje se posebna briga posvećivala teologiji i crkvenom pravu. Iznimno visok stupanj razvitka dostigle su takve škole u Parizu, Chartresu, Reimsu, Laonu i drugim većim francuskim gradovima, ali je on bio kudikamo ispod stvarnih potreba toga doba. Spomenute naredbe nisu se odnosile na visoke škole koje još nisu ni postojale ili su bile tek u zametku, ali su stvorile povoljno ozračje za njihov daljnji rast i preobrazbu. Na tim školama su se program i nastavne metode polagano usavršavali kako bi odgovorili sve složenijim zadaćama Crkve i društva u neprestanom rastu.

Preobrazba nižih škola u više nije posvuda tekla istom brzinom niti je imala iste značajke, nego je ovisila o mjesnim prilikama i zahtjevima. Dok je npr. u Francuskoj cvala dijalektika, koja je pokrenula čitav niz suptilnih, ali apstraktnih, pitanja i problema iz kojih se je kasnije razvila skolastička filozofija, u Italiji su dobivali na važnosti oni aspekti znanja koji su neposredno bili povezani sa složenom društvenom stvarnošću mladoga komunalnog sustava, a to su prije svega bili medicina i pravo.¹⁵

Gradske su škole u Italiji i Francuskoj, kao zemljama s najstarijom klasičnom tradicijom i najrazvijenijom kulturnom svijesću, već u XII. st. postale stjecišta školaraca željnih znanja iz gotovo svih drugih europskih krajeva. Njih, barem u prvo doba, nisu privlačile toliko same škole, mjesta u kojima su bile otvarane i njihov program koliko slava pojedinih profesora, kao što su npr. bili Anselmo iz Laona (oko 1050.-1117.), Guillaume de Champeaux (1070.-1121.), Petar Abelard (1079.-1142.) i dr.¹⁶ U nekima je od tih škola, primjerice u pariškoj katedralnoj školi, kancelar katedralnog zbora (*scholasticus canonicus*) imao isključivo pravo izdavanja odobrenja profesorima teologije i slobodnih umijeća (*artes liberales*) za obavljanje profesorske službe. On je ujedno bio nadređen profesorskom udruženju u koje su mogli biti primljeni samo oni koji su posjedovali potrebno znanje i u koje su ih njegovi članovi htjeli primiti. Papa Aleksandar III. (1159.-1181.) je godine 1179. na III. lateranskom saboru precizirao da pravo članstva u takvim udruženjima imaju svi oni koji za to ispunjavaju potrebne uvjete,¹⁷ što je otvorilo put osnivanju visokih škola ili sveučilišta. Cijelo XII. stoljeće je ustvari bilo razdoblje snažnoga intelektualnog vrenja i preustroja znanja i znanosti.

Neposredni protagonisti te preobrazbe bili su intelektualci koji su tijekom vremena postali profesionalci znanja. Oni su se – poradi zaštite svojih usluga i interesa, po ugledu na gradski sustav profesionalnih udruga u Bologni i Parizu – počeli udruživati u posebne udruge (lat. *universitates*). Ta dva grada dijele slavu sjedišta prvih takvih udruga. Sve je – kako se čini – počelo u Bologni gdje su se krajem XII. st. školarci (*scholares* ili *studentes*)

¹⁴ J. Verger, *Le università*, str. 117-118.

¹⁵ Ludovico Geymonat, *Storia del pensiero filosofico e scientifico*, vol. I, Milano, 1977., str. 416-506.

¹⁶ Heinrich Denifle, *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*, Band I, Berlin, 1885., str. 40-45.

¹⁷ J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum*, 227-228.

počeli udruživati u svojevrstne regionalne skupove ili savjetodavno-izvršna vijeća zvana *nationes* koja su, načelno, mogla okupljati više nacionalnosti u strogom smislu riječi. Tako udruženi mogli su mnogo lakše zaštititi vlastite interese, osobito oduprijeti se pokušajima gradskih i državnih vlasti da im nameću razne poreze i namete koje su plaćali svi građani za pogodnosti koje im je pružala gradska sredina i slobodno sklapati ugovore s profesorima (*magistri*) o tomu da će im biti omogućena nastava civilnoga i crkvenog prava. Dva takva regionalna kluba "Citramontanaca" (Talijana) i "Ultramontanaca" (stranaca), osnovala su svoje školarske udruge (*universitas scholarium*) što je oko 1215. potaknulo profesore teologije i slobodnih umijeća (*artes liberales*) u Parizu da se i oni, po istim načelima, počnu udruživati u slične zajednice (*universitas magistrorum et scholarium*) sa studentima, u namjeri da zaštite svoje staleške interese u "prodaji" znanja kao najdragocjenije "robe" koja se mogla ponuditi na intelektualnom tržištu.¹⁸ Međutim, u Parizu se – za razliku od Bologne – na poseban način njegovala dijalektička i teološka spekulacija kao plod čudesnog širenja i produbljivanja humanističke kulture, koja je rezultirala osnivanjem najstarijih fakulteta filozofije i teologije kao dviju "najintelektualnijih" znanosti.¹⁹ Tako su se rodile visokoškolske udruge školaraca i njihovih profesora (*universitas scholarium et magistrorum*) ili pak odgovarajuća udruga u kojoj su profesori bili protagonisti zaštite svojih i školarskih staleških prava i interesa (*universitas magistrorum et scholarium*).

Počeci visokoškolskog udruživanja bili su obilježeni lutanjima i traženjem najpogodnijih rješenja vezanih za nastavni program, ustroj učilišta, zaduženja, akademske naslove itd. Sve je trebalo izmisliti i osmisliti. Profesori i školarci su, ovisno o tomu tko je bolje organiziran, određivali raspored predavanja i plaće magistara, redosljed njihovih usluga, radne i neradne dane, visinu globe za one koji su kasnili ili izostajali bez posebnog odobrenja.²⁰ U Bologni se predavalo samo opće i crkveno pravo sve do 1360. kad je papa Inocent VI. (1352.-1362.) pravnom fakultetu dodao i teološki.²¹ U Parizu su se, osobito u

¹⁸ H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 29-32, 640; Gaines Post, *Parisian Masters as a Corporation 1200-1246*, u: *Speculum*, 9, 1934., str. 423-426; Pierre Michaud-Quantin, *Universitas-Expressions du mouvement communautaire dans le moyen-âge latin*, u: *L'Église et l'État au Moyen Âge*, Paris, 1970., str. 55-68; H. Rashdall, *The Universities*, str. 18-19; Albano Sorbelli, *Storia dell'Università di Bologna*, I, Bologna, 1940., str. 64-83; Jacques Verger, *Istituzioni e sapere nel XIII secolo*, Milano, 1991., str. 57-58; L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 226-238; Dieter Girgensohn, *Gli statuti medievali delle Università di giurisprudenza italiane: conservazione, materie regolate, indipendenze*, u: *Università in Europa. Le istituzioni universitarie dal Medio Evo ai nostri giorni. Strutture, organizzazione, funzionamento. Atti del Convegno Internazionale di Studi*, Milazzo 28 Settembre – 2 Ottobre 1993, Messina, 1995., str. 159-160.

¹⁹ "L'Université de Paris est le centre de la vie intellectuelle du moyen âge, et la faculté des arts et celle de théologie sont les deux grands organes de cette vaste agglomération scolaire. C'est pourquoi la philosophie et la théologie absorbent le principal de l'activité du monde scolaire parisien". Pierre Mandonnet, Siger de Brabant et l'averroïsme latin au XIIIe siècle, u: *Étude critique. Les philosophes belges*, VI, Louvain, 1911., str. 28; usp. H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 685; H. Rashdall, *The Universities*, str. 271-298; Martin Grabmann, *Storia del metodo scolastico*, II, Firenze, 1980., str. 19.

²⁰ Guido Zaccagnini, *La vita dei maestri e degli scolari nello Studio di Bologna nei secoli XIII e XIV*, Genève, 1926.; L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 282-283.

²¹ Étienne Gilson, *La philosophie au moyen âge des origines patristiques à la fin du XIVe siècle*, Paris, 1947., str. 391.

prvo vrijeme, predavala slobodna umijeća i teologija. Tako se dogodilo da su Bologna i Pariz prvi stvorili originalne modele po kojima su se kasnije svi drugi ravnali. Njihovim su se spoznajama i iskustvima služili pripadnici drugih naroda pri osnivanju sličnih škola u vlastitim zemljama.²²

3. Crkvena i državna podrška visokim školama

Pojava visokih škola bila je dakle ne samo uzrok nego i posljedica posebnih povijesnih okolnosti u Italiji i Francuskoj koje, barem u prvo vrijeme, drugdje nisu postojale. No svi ti vanjski uvjeti i povoljno ozračje nisu bili sami po sebi dovoljni za procvat visokog školstva. Za to je trebalo mnogo više, u ponajprije podrška i zaštita barem jedne od dviju moćnih nadnacionalnih vlasti kao što su bile papinska ili carska. Procesu osnivanja visokih škola osobito je bila dragocjena papinska podrška koja se nije ograničavala na donošenje povoljnih zakonodavnih mjera nego je nastojala osigurati i materijalne uvjete svima koji su ispunjavali određene uvjete, posebno najsiromašnijim klericima. No to ni u kojem slučaju nije značilo da su svi morali biti svećenici. Bilo je dovoljno da neki student ili profesor primi kleričku tonzuru (prvi niži crkveni red) kako bi postao klerik i stekao pravo na crkvenu nadarbinu. No postajući klerik, preuzimao je određene obveze, postajući tako ovisan o crkvenoj jurisdikciji. Tako se dogodilo da na sveučilištima gotovo nije bilo laika u užem smislu riječi, jer su uglavnom svi, barem formalno, bili klerici te na jedan ili drugi način uživali crkvene nadarbine. Ostalo je zabilježeno da je samo papa Urban V. (1362.-1370.) podijelio oko 1400 stipendija siromašnim studentima.²³

Državne vlasti su rado prepuštale Crkvi brigu ne samo oko osnivanja, uređenja i uzdržavanja sveučilišta nego i oko održavanje reda na njima. Većina javnih djelatnika bili su klerici koji su svoje obrazovanje stjecali na sveučilištima, a uzdržavali su se – iako su obavljali javnu službu – crkvenim nadarbinama. Zato su svi razvijeniji i imućniji gradovi htjeli imati vlastito sveučilište koje ih je moglo opskrbljivati “intelektualnom tehnokracijom”, tj. sposobnim odvjetnicima, pravnicima, službenicima, teolozima, liječnicima itd. (*ad rem publicam melius gubernandam*) ili – kako se izrazio papa Inocent IV. (1243.-1254.) – imati “lončić za taljenje zlata” (znanja).²⁴ Sveučilišta su bila ne samo posljedica gospodarskog blagostanja nego su i donosila blagostanje. Stanovnici jednog takva sveučilišnog grada nisu trebali odlaziti drugamo, nerijetko u inozemstvo, kako bi stekli neko od tih zvanja. Od sveučilišta su svi, bez obzira na to koliko novca stajao njegov osnutak

²² H. Rashdall, *The Universities*, str. 16-17.

²³ “Elle est [la corporation universitaire] une corporation ecclésiastique. Même si ses membres sont loin d’avoir tous reçus les ordres, même si, de plus en plus, elle comptera dans ses rangs de purs laïcs, les universitaires passent tous pour des clercs, relèvent de juridictions ecclésiastiques, mieux même: de Rome. Nés d’un mouvement qui allait à la laïcité, ils sont d’Église, même quand ils cherchent, institutionnellement, à en sortir”. J. Le Goff, *Il Medioevo*, str. 80; L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 64.

²⁴ L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 201.

i uzdržavanje, na jedan ili drugi način imali koristi. To je ujedno bio razlog da su gotovo svi takvi gradovi pribjegavali raznim financijskim ili administrativnim mjerama da onemoguće, ili barem učine što težim, odlazak svojih profesora i doktora na druga sveučilišta. Seobe ili bijeg profesora i studenata iz jednoga grada u drugi nisu bile nikakva rijetkost. Sličile su rojevima pčela koje se sele iz jedne košnice u drugu u potrazi za boljim uvjetima života i rada.. "Vladari i gradovi su bili sretni ako su ih mogli uhvatiti. S njima su pažljivo postupali kako ponovno ne bi odletjeli".²⁵ Koliko je, npr. gradskim vlastima u Bologni bilo stalo do sveučilišta može se zaključiti po činjenici da je bila predviđena smrtna kazna za sve one koji bi se na bilo koji način, javno ili tajno, usudili predlagati ili savjetovati profesorima da napuste grad.²⁶ To su činili i drugi gradovi. U nastojanju da Pariško sveučilište zadrži isključivo pravo na teologiju, a posebice na najviše akademske naslove, neki su njegovi dužnosnici razvili posebnu teoriju o samo jednom fakultetu teologije ne samo za cijelu Francusku nego i za Europu.²⁷

Sveučilišta su dakle bila posebno osjetljiv organizam koji je za svoj nesmetan rast zahtijevao mnogo slobode. Htjela su biti povlaštenim mjestima slobode na kojima je morala biti zajamčena posvemašnja sloboda u izboru vlastitih dužnosnika, jednako kao i u izražavanju misli, riječi i istraživanja. Sloboda je bila zajamčena državnim i crkvenim zakonima. Srednjovjekovni mislilac nije imao dojam – kako neki misle – da živi u nekoj vrsti teokratske diktature. Bio je svjedok bezbrojnih, nerijetko žučnih, rasprava o svim znanstvenim, društvenim i političkim problemima, sukobima interesa između pojedinih udruga, društvenih snaga, države i Crkve, cara i pape. To osobito vrijedi za sveučilišta koja su uživala sva, danas jedva zamisliva politička, pravna i gospodarska prava, povlastice, iznimke i akademske slobode koje su ona ljubomorno čuvala i branila od posezanja bilo koje vlasti. "Sloboda savjesti, mogućnost korjenitog ispitivanja problema i intelektualna neovisnost su posvemašnji. [...] Sveučilište u Parizu proglašava: 'Bog je nazočan na ovom mjestu. Gdje je Bog tu je i sloboda.' To su u srednjem vijeku dobro shvaćali društveni čimbenici. "Ništa nije dalje od povijesne istine kao uzrečica *Roma locuta, causa finita* ("Rasprijava je završena kad progovori Rim"). I sama ekskomunikacija je bila daleko od ulijevanja straha. Ima bezbroj slučajeva koji govore o tomu da su joj prkosile državne i gradske vlasti." Geslo bolonjskog sveučilišta je bilo "Libertas".²⁸ U borbi za svoju slobodu

²⁵ Hugh Redwald Trevor-Roper, *L'ascesa dell'Europa cristiana*, Milano, 1994., str. 48.

²⁶ Usp. Antonio Ivan Pini, La presenza dello Studio nell'economia di Bologna medievale, u: *L'Università* (1988.), str. 85-112.

²⁷ Ostala je poznata izjava rektora tog sveučilišta Jeana Gersona (1362.-1418.): "Budući da postoji samo jedna vjera i jedan duhovni poglavar, morao bi postojati samo jedan neraspadljiv izvor teoloških studija." Svako drugo teološko učilište (*studium theologiae*) smatralo se suparnikom Parizu koji je otišao tako daleko da je molio papu da više ne izdaje dozvolu za osnutak sličnih učilišta. L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 50, 163-166; 207-208, 216-217.

²⁸ "Rien n'est plus éloigné de la réalité historique que le slogan (si l'on peut dire) médiéval: 'Roma locuta, causa finita.' (Une cause est entendue dès que Rome a parlé). L'excommunication elle-même est loin de faire peur; et innombrables sont les cas où princes et communes l'ont bravée...". L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 284.

sveučilišta su našla "svemoćnog saveznika: papinstvo", koje im je – kako se g. 1174. izrazio Aleksandar III. – jamčilo sveučilišna "prava i slobode", a samim time i nesmetan prostor njihova rasta i razvitka.

Nerijetko je papama trebalo mnogo hrabrosti da uvjere državne ili gradske vlasti u ispravnost politike da je podrška znanju i znanosti najbolji ulog u budućnost društva. Povlastice nisu trebale biti smatrane nepravednom naklonošću prema jednom društvenom sloju na štetu drugoga, nego sredstvo za zaštitu pojedinaca i pojedinih skupina kojima se koristilo cijelo društvo. Studenti su većinom bili stranci koji bi, bez povlastica, bili bez ikakvih prava i zaštite.²⁹

Sve je počelo s papom Celestinom III. koji je 1194. udruzi profesora i školaraca u Parizu podijelio povlastice, a Inocent III. (1198.-1216.) zajamčio autonomiju. Papinski izaslanik kardinal Robert de Courçon je 1215. dao sveučilištu prve statute kojima je u ime pape zajamčio njegovu autonomiju. Papa je za sebe pridržao općenit nadzor njegova udruženja. Bio je to rođendan pariškog sveučilišta koje je 1222. sa svoja četiri fakulteta (teološkim, medicinskim, pravnim i slobodnih umijeća) poprimilo konačni oblik.³⁰

Temelje visokoškolskog zakonodavstva položio je upravo Inocent III. koji je pismima i dekretima osnivao ili davao upute za osnutak i organiziranje brojnih sveučilišta.³¹ Njegovi dekreti poslužili su brojnim glosatorima i kanonistima u razradi crkvenog zakonodavstva i izradi školske terminologije.³² Zastupao je stajalište da sveučilišta, prije svega, moraju biti crkvene ustanove na kojima će se osposobljavati dužnosnici za najodgovornije službe i obavljanje svih zadataka za koje je bila nužna visokoškolska izobrazba. Njega i njegove nasljednike je, među ostalim, na tu politiku prisiljavao veliki uspjeh katarata i drugih heterodoksnih vjerskih pokreta. Zbog toga su oni sveučilišnu nastavu smatrali jednom od bitnih zadaća Crkve kojoj su bili potrebni ljudi s najvišom intelektualnom izobrazbom – za predavanje u školama jednako kao i za propovijedanje, biskupsku službu itd. Plod te politike bio je da se u episkopatu i u uredima Rimske kurije, počevši od XIII. st., neprestano povećavao broj sveučilišno izobraženih ljudi.

Politiku Inocenta III. nastavili su njegovi nasljednici. Grgur IX. je 1231. kritizirao pariškog biskupa zbog nemara za sveučilište i prisilio francuskoga kralja da promijeni svoje držanje prema sveučilištu, davši mu nove statute svojom bulom *Parens scientiarum*. Bila je to *magna charta* sloboda toga slavnog sveučilišta, kojemu su pape namijenile da bude

²⁹ Usp. H. R. Trevor-Roper, *L'ascesa*, str. 124.

³⁰ Henricus Denifle – Aemilius Châtelain, *Chartularium Universitatis Parisiensis sub auspiciis Consilii generalis facultatum Parisiensium*, I, Paris, 1889., bilj. 79, str. 136-139; Heinz Wolter, *Die Krise des Papstums und der Kirche im Ausgang des 13. Jahrhunderts (1274-1303)*. Die mittelalterliche Kirche, u: *Handbuch der Kirchengeschichte*, herausgegeben von Hubert Jedin, Band III/2, Freiburg-Basel-Wien, 1968., str. 318-319.

³¹ Za sustavan pregled zakonodavstva i njegovih intervencija u pitanju visokoškolske nastave vidi: Werner Maleczek, *Das Papsttum und die Anfänge der Universität im Mittelalter*, u: *Römische historische Mitteilungen*, 27 (1985.), str. 85-143.

³² Paolo Nardi, *Le origini del concetto di "Studium Generale"*, u: *Rivista internazionale di diritto comune*, 3 (1992.), str. 54-55.

“ures Crkve, štiti vjere, duhovno oružje kršćanske vojske” u rukama Opće crkve.³³ U Parizu bi se vjerojatno i bez njihove pomoći razvilo sveučilište, ali je sasvim sigurno da ono bez papinske pomoći nikad ne bi postalo najvažnije visokoškolsko središte zapadnoga kršćanstva, niti bi imalo onu važnost koju je stvarno imalo u povijesti zapadnoeuropske znanstvene misli.³⁴

Tako su pape postupale i u slučaju drugih sveučilišta. U Oxfordu je kardinal Nikola iz Tuscola, u ime Inocenta III., sveučilištu zajamčio neovisnost, a Inocent IV. (1243.-1254.) ga je, protiv volje kralja Henrika III., stavio “pod zaštitu sv. Petra i pape”, zaduživši londonskoga i salisburškog biskupa da ga štite protiv kraljevskih presezanja.³⁵ U Bologni je Honorije III. (1216.-1227.) postavio arhidakona za rektora sveučilišta, zaduživši ga da štiti protiv nesklonosti i pogrešne politike komunalnih vlasti. Sveučilište se potpuno osamostalilo kad je godine 1278. grad konačno priznao papinsku vlast, ušavši u sastav Papinske države.³⁶

Papa Inocent IV. je u zaštiti sveučilišnih prava otišao tako daleko da je 1245. izopćio toulouškoga grofa zato što nije dao plaću četrnaestorici profesora tamošnjeg sveučilišta. Od tada su pape bezbroj puta intervenirali u gotovo svim pitanjima koja su se ticala sveučilišta, posebice kad se radilo o Parizu i Bologni. Samo su u XIII. st. na Pariškom sveučilištu intervenirali u oko 150 slučajeva, a Grgur XI. je samo jedne godine (1371.) intervenirao 24 puta.³⁷ “Papa je sudac, zaštitnik, najviša sigurnost. No kad se radilo o redu i nastavnom programu, autonomija je bila posvemašnja. Ako je pak ponekad sloboda nastave bila ograničena, akademski svijet je uvijek preuzimao odgovornost”.³⁸ Sve je to bilo potrebno da se na najbolji mogući način zaštite studenti i održi učilište (studium) kao “najdragocjenije blago” (thesaurus preciosissimus).³⁹

No najvažnija podrška koju je Crkva kao nadnacionalna ustanova pružala sveučilištima sastojala se u ovlasti da su ona, u ime te iste vlasti, mogla dodjeljivati najviše, svuda

³³ J. Verger, *Istituzioni e sapere nel XIII secolo*, str. 63.

³⁴ E. Gilson, *La philosophie*, str. 391-392; Frederick Charles Coppeston, *Mediaeval History*, Vol. II, London, 1950., str. 212.

³⁵ H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 72-73; A. Flishe – C. Thouzellier – Y. Azais, *La cristianità romana (1198-1274)*, u: *Storia della Chiesa*, diretta da A. Flishe e V. Martin, X, Torino, 1976., str. 462-464; J. Verger, *Istituzioni e sapere nel XIII secolo*, str. 82-85.

³⁶ J. Le Goff, *Il Medioevo*, str. 77-79.

³⁷ Takvih primjera ima mnogo. Donosimo samo dva primjera. Godine 1371. Grgur XI. je naredio biskupu Cesene u Italiji da “bez odlaganja” isplati 4.000 zlatnih fiorina za pokriće troškova svojih studenata na sveučilištu u Bologni. Martin V. je inzistirao na tomu da građani Bologne traže od svojih vlasti najmanje 5.000 fiorina za pokriće troškova za znanost “od koje nema ništa vrjednije na svijetu”. Usp. L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 206, 211.

³⁸ “Le Saint-Siège est l’arbitre, le protecteur, la suprême sécurité. Mais, quant à l’ordre et aux règles des études, l’autonomie est complète; si la liberté de l’enseignement fut quelquefois limitée, ce fut toujours le monde savant qui en assumait la responsabilité”. L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 211.

³⁹ “Posjedovanje znanja – govorio je karmelićanin Mino da Colle (XVI. st.) svojim studentima – vrjednije je od bilo kakva blaga. Ono siromaha izbavlja iz blata, malog čovjeka oplemenjuje sjajnom slavom, a plemića puni svom ljepotom ponašanja”. L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 13 i 50.

vrijedeće i priznate akademske naslove s kojima je najuže bilo povezano odobrenje posvudašnjeg poučavanja (*licentia docendi ubique terrarum*), osobito doktorski naslov kao završetak i vrhunac višegodišnje izobrazbe.⁴⁰ "Samo se dodjelom papinske bule zakonski ustanovljivalo generalno učilište. Sveučilište je, prije svega, kršćanska ustanova".⁴¹

Podrška papa visokim školama odavala je svu neprijepornu širinu njihovih pogleda. Gotovo su sve pape do Bonifacija VIII. (1294.-1303.) posvećivali veliku pozornost promicanju visokog školstva, a mnogi su od njih studirali u Parizu ili Bologni, a neki – kao Inocent IV. (1243.-1254.), Ivan XXI. (1276.-1277.) i dr. – predavali kao profesori, pa su bili posve svjesni intelektualnih potreba svog doba i važnosti proučavanja teološke, filozofske i pravne misli na sveučilištima.⁴²

4. Šarolikost visokoškolskog nazivlja s posebnim osvrtom na pojam i narav "generalnog učilišta" kao sinonima najviše visokoškolske ustanove ili sveučilišta

Za pojam visokoškolske ustanove u srednjovjekovnom povijesno-pravnom nazivlju rabilo se više izraza. Sve vrste škola su se – bez obzira na narav i stupanj – do XII st. jednostavno zvale školama (lat. *scholae*), ali su isto tako bile u upotrebi razne metafore kao što su "borilište" (lat. *gignas, pugna, luctus*), intelektualno "vježbalište" ili "natjecalište" (*gignasium* ili *gymnasium*, od čega dolazi imenica "gimnazija"), "udruga magistara i školaraca" (*universitas magistrorum et studentium*, Pariz), "udruga školaraca i magistara" (*universitas studentium et magistrorum*, Bologna) itd.

S naglim razvojem školstva u XII. i XIII. st. tu imenicu sve više počinje istiskivati jedan drugi izraz, osobito kad se radi o visokim školama koje nastaju upravo u to doba. To je imenica "učilište" (lat. *studium*). Car Fridrik II. Hohenstaufovac (1220.-1250.) – koji se u jednoj povelji nazvao "istraživačem i ljubiteljem mudrosti" – u pismu papi Honoriju III. od 5. siječnja 1227. upotrebljava taj izraz za bolonjsko sveučilište (*studium Bononiae*), a u povelji od 14. studenoga 1239. i za svoje napuljsko sveučilište (*studium Neapolitanum*). Od toga su vremena bilo carevi bilo pape za sveučilišta u Parizu, Valenciji, Oxfordu, Padovi itd. ponajčešće upotrebljavali taj izraz.

⁴⁰ Hans Wolter, *Bedrohte Kirchenfreiheit (1153-1198)*, u: *Handbuch der Kirchengeschichte*, herausgegeben von H. Jedin, Band III/2, Freiburg-Basel-Wien, 1968., str. 120-123. Vrijeme za postizanje doktorskog naslova je ovisilo o pojedinoj disciplini, odnosno fakultetu. Tako su statuti Pariškog sveučilišta propisivali 6 godina studija za doktorat "slobodnih umijeća" koji se postizao između 14. i 20. godine života. Za doktorat medicine se tražio završen studij "umijeća" i 6 godina studija same medicine, a postizao se oko 25. godine života. Studij teologije do doktorskog naslova je trajao 8 godina, a najniža životna dob za njegovo postizanje je bila 35 godina. Međutim, pripravništvo za taj naslov je ustvari trajalo 12-16 godina, od čega je barem 6 godina otpadalo na pohađanje teologije, nakon čega je kandidat 4 godine predavao Bibliju i 2 godine "Sentencije" Petra Lombardanina Usp. J. Le Goff, *Il Medioevo*, str. 80.

⁴¹ "Mais c'est l'octroi d'une bulle pontificale qui seule fonde légalement l'existence d'un studium generale: l'université est d'abord "institution de chrétienté". L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 202.

⁴² J. Verger, *Le Università*, str. 122.

Nije trebalo dugo čekati da se uz imenicu "učilište" (*studium*) pojavi pridjev "generalno" (*generale*) koji mu je dao sasvim specifično značenje da ga se razlikuje od "posebnih" ili nižih učilišta (*studia particularia* ili *studia specialia*) koja su se od njega razlikovala i s obzirom na podrijetlo i s obzirom na narav.⁴³ Sintagma "generalno učilište" (*studium generale*) nastala je u prvoj polovini XIII. st. Označivala je visoku školu ili učilište općeg (generalnog) značenja nekoga grada, države ili pak cijelog Carstva.⁴⁴ Prvi put je – koliko se može sa sigurnošću utvrditi – izričito upotrijebljena 378. u poglavlju statuta učilišta talijanskoga grada Vercellija.⁴⁵ Neki povjesničari misle da je ona sadržana u jednoj ispravi cara Fridrika II. iz 1226., u kojoj obznanjuje da je ustanovio učilište u Napulju, glavnom gradu svoga kraljevstva, "na opće dobro svih koji žele učiti i žude za znanošću" (*ad generale commodum omnium qui studere voluerint et scientiam sitierint*), zabranjujući vlastitim podanicima da odlaze na školovanje ili da predaju u Bologni.⁴⁶ Nakon toga je spomenuti izraz oko 1234./1235. ušao u statute istog sveučilišta. Odmah potom usvojili su ga upravni crkveni i državni uredi. Svega nekoliko godina kasnije (27. ožujka 1242.) taj je izraz upotrijebio biskup francuskoga grada Montpellieria za učilište toga grada čiji je osnutak upravo bio u tijeku.⁴⁷ Nakon toga postupno su ga preuzimala sveučilišta u Parizu, Bologni, Oxfordu itd., pa je tako postao jedan od najčešće upotrebljivanih, ali ne i isključivi

⁴³ J. Verger, *Les institutions universitaires françaises au Moyen Âge: origines, modèles, évolution*, u: *Università in Europa*, str. 64-67. Ta se podjela nalazi u djelu *Summa aurea* napisanom oko 1252. poznatog kanonista kardinala Enrica iz Suse. Henrici de Segusio Cardinalis Hostiensis *Summa super titulis Decretalium*, Venetiis, 1487., f. 341va-b; P. Nardi, *Le origini*, str. 74.

⁴⁴ "Keine Bezeichnung war für die Universität im Mittelalter gebräuchlicher als *Studium generale*". H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 1. Za to ima mnoštvo dokaza u papinskim ili carskim poveljama. Navest ćemo samo po jednu papinsku i carsku povelju: papa Klement VI. ustanovljujući sveučilište u Firenci svojom bulom "In suprema dignitatis apostolicae specula" od 31. V. 1349. piše: "Auctoritate apostolica statuimus et etiam ordinamus, ut in dicta civitate Florentina de cetero sit *Studium generale*, illudque perpetuis futuris temporibus in ea vigeat, in sacra pagina, iure canonico civili, et in medicina et qualibet alia licita facultate". Giovanni Prezziner, *Storia del pubblico Studio e delle società scientifiche di Firenze*, I, Firenze, 1810., str. 227-230; Celestino Pianà, *La Facoltà Teologica dell'Università di Firenze nel Quattro e Cinquecento*, Roma, 1977., str. 20. Dodjeljujući istom sveučilištu državne povlastice, car Karlo IV. u povelji od 2. lipnja 1364. piše: "Ecclesiae et civitati Florentinae ac eius communi generale, perpetuum atque generosum Studii generalis privilegium auctoritate imperiali damus et concedimus...". C. Piano, *La Facoltà*, str. 22. Isti se izraz upotrebljavao također za sveučilišta u Parizu, Bologni, Pisi i dr. C. Piano, *La Facoltà*, str. 23-24.

⁴⁵ *Statuta communis Vercellarum*, ed. Giovanni Battista Adriani, *Historiae patriae monumenta*, t. XVI, Augustae Taurinorum, 1876.; usp. Tommaso Vallauri, *Storia delle Università degli Studi del Piemonte*, Vol. I, Torino, 1843., str. 18; H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 2, bilj. 2.; Giuseppe Ermini, *Scritti di diritto comune*, Padova, 1976., str. 213; Isidoro Soffietti, Lo "Studium" di Vercelli nel XIII secolo alla luce di documenti di recente ritrovamento, u: *Università in Europa*, str. 191-198; Irma Naso, Lo "Studium" di Vercelli nel Medioevo, u: *Università in Europa*, str. 227-238; C. Frova, Città e Studium a Vercelli (secoli XII e XIII), u: *Luoghi e metodi di insegnamento nell'Italia medievale [secoli XII -XIV]*, *Atti del Convegno internazionale di studi*, Lecce-Otranto, 6-8 ottobre 1986, Galatina, 1989., str. 96-98.

⁴⁶ H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 2 i 775; Gennaro Maria Monti, *Per la storia dell'Università di Napoli. Ricerche e documenti*, Napoli-Genova-Firenze-Città di Castello, 1924., str. 38-39; Olga Weijers, Terminologie des Universités au XIIIe siècle, u: *Lessico intellettuale europeo*, XXXIX, Roma, 1987., str. 41.

⁴⁷ Marcel Fournier, *Les Statuts et privilèges des Universités françaises depuis leur fondation jusqu'en 1789*, Paris, 1891., str. 9, nr. 886; P. Nardi, *Le origini*, str. 73.

izraz za sveučilište kao najvišu obrazovnu ustanovu. U papinskim je ispravama prvi put upotrijebljen 1244. u pismu Inocenta IV.⁴⁸ Nakon toga je navedena sintagma postupno ušla u opću upotrebu.

Uz uobičajeni izraz *studium generale* gotovo istodobno su se počeli upotrebljavati i njegovi sinonimi: *studium universale* i *studium commune*. Prvi put ih nalazimo upotrijebljene 1229./1230. u jednoj ispravi upravo ustanovljenog sveučilišta u Toulouseu.⁴⁹ Od XIII. st. pojavljuju se također izrazi posuđeni iz klasične starine kao što su *academia* u smislu visoke škole i *gymnasium* u smislu vježbališta za izobrazbu učenika (*qui in scholis militant*), uz nerijetko dodatne oznake kao što su *gymnasium studiorum* ili *gymnasium litterarum*, *scolare gymnasium* itd.⁵⁰

Generalna učilišta su, dakle, po naravi bila treća ustanova sveopćeg ili nadnacionalnog značenja srednjovjekovnog društva. Ona su – barem načelno – morala biti “učilište za sve”, tj. otvorena svima koji su, bez obzira na društveni stalež ili nacionalnu pripadnost, htjeli steći najvišu izobrazbu. Zbog toga su putovanja studenata s jednoga kraja europskoga kontinenta na drugi bila sasvim uobičajena. S njima su ujedno putovale i širile se knjige, a s knjigama i znanje, koje je tako postajalo opća baština i važno vezivno tkivo različitih naroda i kultura. Opće značenje generalnih učilišta su, uostalom, najbolje izražavali pridjevi kao “opći” (*generale*) ili, još bolje, “sveopći” (*universale*), ali ne u smislu sveukupnosti predmeta koji su se na njima predavali ili na kojima se “sve učilo”, nego osoba koje su ga imale pravo pohađati.⁵¹ Činjenica je da se ni na jednom srednjovjekovnom sveučilištu nije predavalo “sve” (predmete), niti je ijedno od njih imalo “sve” fakultete. Čak ni Pariško sveučilište u doba najvećeg procvata nije imalo pravni fakultet, dok se tijekom XIII. st. dodjela akademskih naslova iz teologije smatrala isključivom povlasticom samo pariškog i oxfordskog sveučilišta.⁵² Na mnogim su se generalnim učilištima dugo vremena predavale samo jedna ili dvije “važnije” znanstvene discipline (teologija ili pravo), što je bilo dovoljno da se jednom takvu učilištu prizna pravni položaj

⁴⁸ “Volumus et statuimus, ut studentes in scholis ipsis [...] talibus privilegiis [...] gaudeant studentes in scholis, ubi generale regitur studium”. H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 3. Papa Inocent IV. ga je upotrebljavao za razna onodobna sveučilišta: pariško, narbonsko, Rimske kurije itd. Podjeljujući povlastice generalnom učilištu u talijanskom gradu Piacenzi on piše: “omnibus doctoribus et scholaribus in quacumque facultate in predicta civitate studentibus, quod eisdem privilegiis, indulgentiis, libertatibus et immunitatibus gaudeant, quibus Parisiis seu in aliis studiis generalibus studentes letantur, auctoritate presentium indulgemus”. *Il Registrum Magnum del Comune di Piacenza*, a cura di Ettore Falconi e Roberta Peveri, I, Milano, 1984., str. 303-304; Pierre Racine, “Studium generale” et université: y eut-il une université à Plaisance?, u: *Università in Europa*, str. 171, bilj. 3.

⁴⁹ H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 2.

⁵⁰ H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 36-39.

⁵¹ “Studium generale means not a place where all subjects are studied, but a place where students from all parts are received”. H. Rashdall, *The Universities*, str. 6.

⁵² H. Rashdall, *The Universities*, str. 6.

⁵³ Tako npr. papa Inocent VI. u jednom pismu teološkom fakultetu Bolognskog sveučilišta 1360. spominje “studium generale in theologica facultate”. H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 26.

generalnog učilišta ili sveučilišta.⁵³ Pridjev *generale* se – drugim riječima – nije odnosio na imenicu *studium* nego na sveukupnost osoba koje su ga imale pravo pohađati, jednako kao što je bio slučaj s izrazima *concilium generale* (opći crkveni sabor) ili *capitulum generale* (opći ili vrhovni zbor nekoga crkvenog reda), što, uostalom, potvrđuju i brojne papinske i kraljevske povelje.⁵⁴

Ime i narav generalnih studija pratila je ujedno vrlo bogata stručna terminologija: “znanost generalnog studija” (*generalis studii disciplina*), “opća znanost” (*doctrina uniuersalis*), “znanstveni generalni studij” (*litterarum studium generale*), “predavati svete znanosti, pravo i umijeća na način generalnog studija” (*generaliter sacram paginam, iura et artes docere*) itd.⁵⁵ U čestoj upotrebi su bili i razni drugi izrazi sličnog značenja: “zbor šireg područja” (*parlamentum generale*), nasuprot zboru nekoga užeg područja (*parlamentum particulare*); sveopći ili vrhovni zbor nekoga crkvenog reda (*capitulum generale*) ili pak cjelokupne Crkve (*concilium generale*) nasuprot zboru jedne redovničke pokrajine (*capitulum particulare* ili *provinciale*) ili zboru jedne biskupije ili crkvene pokrajine (*concilium particulare* ili *concilium regionale*). U vezi s tim se također upotrebljavao izraz *studium generale* u smislu učilišta neke zemlje ili kraljevstva nasuprot posebnim ili pokrajinskim studijima raznih gradova i pokrajina.⁵⁶

Generalna učilišta su, s obzirom na njihovu univerzalnu narav i namjenu, načelno mogli osnivati samo predstavnici najviše crkvene i državne univerzalne vlasti. Ta vlast je u srednjem vijeku bila priznata samo papama i carevima. Oni su po naravi same stvari bili dužni voditi brigu o svim važnim aspektima društvenog života općeg značenja, među kojima su važno mjesto zauzimale škole koje – osobito u XI. i XII. st. – nisu bile ni brojne, ni dobre. Toma Akvinski (oko 1225.-1274.), jedan od najvećih srednjovjekovnih mislilaca, kaže da se javna vlast mora brinuti jednako za hranu kao i za intelektualnu izobrazbu mladog naraštaja te određivati koji će se sve predmeti i koliko vremena učiti. “Iz toga je jasno – zaključuje on – da pravo određivanja o studiju spada na onoga tko stoji na čelu države, a posebno na vlast Sv. Stolice koja upravlja Općom crkvom, pa joj je dužnost brinuti se o generalnom učilištu”.⁵⁷

⁵⁴ “Es ergibt sich nun von selbst, dass sich das Epitheton ‘generale’ nicht auf ‘studium’, sondern auf die an dem ‘studium’ Studierenden beziehe. Analoga dazu bieten die Bezeichnungen ‘concilium generale’, ‘capitulum generale’ etc., in denen das Epitheton ‘generale’ dieselbe Stellung hat”. H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 14-15.

⁵⁵ G. Ermini, *Scritti*, str. 221; H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 17.

⁵⁶ Usp. H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 3.

⁵⁷ “Ad eum enim qui regit rempublicam, pertinet ordinare de nutritionibus et adinventionibus juvenum in quibus exerceri debeant: ut dicitur 10 *Ethic*. Unde, et *Politica*, ut in 1 *Ethic*. dicitur, ordinat quas disciplinas debitum est esse in civitatibus, et quales unumquemque oportet discere, et usquequo. Et sic patet quod ordinare de studio pertinet ad eum qui praeest reipublicae, et praecipue ad auctoritatem Apostolicae Sedis, qua Universalis Ecclesia gubernatur, cui per generale studium providetur”. *Contra impugnantes Dei cultum et religionem*, cap. III; Usp. S. Thomae Aquinatis *Opuscula omnia*, IV, cura et studio Petri Mandonnet, Parisiis, 1927., str. 30; H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 778-779.

I doista, o generalnim učilištima se, jednako kao i o socijalnoj skrbi, mnogo više brinula Crkva nego država. Zbog toga su u osnivanju sveučilišta pape daleko prednjačili u odnosu prema carevima i držali gotovo isključivo pravo na školsku nastavu i dodjele visokoškolskih diploma. Pape su naime od sveučilišta očekivali dobro pripremljene stručnjake kojima je bila namijenjena važna kulturna i društvena uloga u kršćanskom svijetu,⁵⁸ čime se tumači velik utjecaj papinstva na školsku izobrazbu, a time i na kulturu uopće.⁵⁹ Od 44 generalna učilišta ili sveučilišta koja su postojala do 1400., pape su osnovali čak trideset jedno: Toulouse (1229.); Rim (1244./1245.); generalno učilište Rimske kurije (1248.); Piacenza (1248.); Montpellier (1289.); Lisabon (1290.); Pamiers (1295.); Rim (1303.); Avignon (1303.); Perugia (1308.); Coimbra (1308.); Dublin (1312.); Cambridge (1318.); Cahors (1332.); Verona (1339.); Grenoble (1339.); Pisa (1343.); Valladolid (1346.); Prag (1347.); Firenca (1349.); Krakow (1364.); Beč (1365.); Pečuj (1367.); Orvieto (1377.); Perpignan (1379.); Heidelberg (1385.); Lucca (1387.); Köln (1388.); Pavia (1389.); Ferrara (1391.) i Fermo (1398.). Ako se tom broju doda 12 drugih sveučilišta koja su bila ustanovljena uz njihovo odobrenje, moguće je imati prilično dobar uvid u papinski udio u visokom školstvu srednjovjekovne Europe. Pape za osnivanje novih generalnih učilišta obično nisu postavljali nikakve posebne zapreke. Jedino su tražili za sebe pravo nadzora nad teološkom i pravnim fakultetima, posebno kad se radilo o donošenju njihovih statuta i dodjeli najviših akademskih naslova.⁶⁰

5. Široke društvene ovlasti i povlastice koje su uživala generalna učilišta kao škole općeg društvenog značenja

Plodnoj suradnji carstva i papinstva, dakle, svoj nastanak duguje treća univerzalna i nadnacionalna ustanova srednjega vijeka: visoke javne škole, opća ili generalna učilišta (*studia generalia*) kao nositelji znanosti (*scientia*) i demokratska protuteža dvjema prvima.⁶¹ Ona je po naravi bila univerzalna i neovisna. Imala je pečat kao znak svoje "slobode". Podjeljivala je diplome najviših akademskih naslova, ali ne na temelju društvenih povlastica ili rođenja nego javnog ispita i stvarnog znanja. To je bio razlog da su njezini akademski naslovi uživali opći ugled, ne manji od plemićkih naslova. Dapače, po riječima Boecija iz Dacije, danskoga filozofa iz XIII. st., "intelektualac je više od kraljevića, više od kralja".⁶² Znanje i znanost su oplemenjivali (*scientia nobilitat*)! Bio je to veliki ulog u

⁵⁸ J. Verger, *Les institutions*, str. 157-158.

⁵⁹ Bilo je, doduše, nekoliko "spontano" nastalih sveučilišta, ali su i ona za svoj rad morala imati barem prešutno odobrenje najviših crkvenih i državnih vlasti. Kasnije su to pravo stekli i vladari pojedinih nacionalnih država. No i oni su za to, prije svega, morali imati papino odobrenje. J. Verger, *Les institutions*, str. 189-190.

⁶⁰ H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 780, 807-810; H. Denifle – A. Châtelain, *Chartularium*, I, str. 291.

⁶¹ Usp. H. Rashdall, *The Universities*, str. 1-4; L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 201.

⁶² U XIII. st. čak se stvorila jedna vrsta "sveučilišne masonerije" koja je sanjala o vlasti u cijelom kršćanskom svijetu. Engleski filozof Roger Bacon (1214.-1293.) zamišljao je vladu u kojoj bi sveučilišni doktori i nositelji tadašnje vlasti upravljali svijetom. U tu svrhu je tražio od pape da se zauzme za formiranje jedne takve vlade. Usp. J. Le Goff, *Il Medioevo*, str. 133.

budućnost cjelokupnog društva. Ona je trebala pripadati ne samo onima koji su posjedovali vlast nego i onima koji su posjedovali znanje.

Generalna učilišta su kao "učilišta za sve", bila znak i instrument univerzalne državne i crkvene vlasti. Bila su povlaštena učilišta (*studia generalia privilegiata*), ali ne samo zbog toga što su bila generalna. Općenitost i povlaštenost nisu bili istoznačni pojmovi. Bilo je, naime, generalnih učilišta – istina, dosta rijetkih – koja su taj naslov stekla po običajnom pravu, a ne odlukom carske ili papinske vlasti. Ona i nisu imala pravni položaj povlaštenih učilišta. Isto je tako bilo posebnih učilišta (*studia particularia*) kojima su, iz posebnih razloga, carevi ili pape iznimno bili podijelili neke povlastice s namjerom da im osiguraju što bolje političke, gospodarske i znanstvene uvjete.⁶³

U svestranoj zaštiti i dodjeli povlastica generalnim učilištima mnogo su se više isticali pape nego carevi. Njihova se darežljivost protezala ne samo na učilišta koja su sami ustanovili nego i na ona koja su nastala od prije postojećih škola. Takvim školama su obično pomagali, potvrđujući im slobostine i povlastice, da se oslobode nadzora nerijetko nesklone mjesne državne i crkvene vlasti, ali su isto tako stavljali određene znanstvene discipline pod neposrednu jurisdikciju Sv. Stolice.⁶⁴

Povlastice generalnih učilišta nisu bile svuda iste. Ovisno o prilikama vremena i prostora, razlikovale su se od jednoga do drugog učilišta: zakonska autonomija, izuzetak od vojne službe, oslobađanje od raznih vrsta poreza itd. Ona imaju svoje statute koje sama donose. Neke od tih povlastica su bile lokalnog značenja, a druge zadirale u samu narav generalnih učilišta. Navest ćemo samo najvažnije.

a) Prva važna povlastica generalnih učilišta je bilo pravo visokoškolaca, predavača i slušača, da se organiziraju u posebne zborove (*collegium*) ili udruženja (*universitas*) s vlastitim slobodno izabranim upraviteljima i statutima. Njihova su udruženja bila izuzeta od bilo koje lokalne političke vlasti, pa su se tako pretvorila u nezavisne i slobodne oaze u odnosu prema bilo kojoj nižoj poreznoj i pravosudnoj vlasti. To je, ujedno, bio temelj prava da su učenici iz svih krajeva carstva mogli imati slobodan pristup na učilište, što je uključivalo posebne mjere sigurnosti na cestama, slobodan prolaz preko svih područja, izuzetost od plaćanja cestarine i ostalih dadžbina, pratnju za njih i njihove stvari itd.⁶⁵

b) Druga važna povlastica je bila pravo dodjele najviših akademskih naslova, ponajprije bakalaureata (*baccalaureatus*) i, osobito, doktorata (*doctoratus*). Doktoratu su – ovisno o sveučilištu ili tradiciji zemlje – odgovarala dva druga naslova: magisterij (*magisterium*) ili profesorat (*professoratus*). Njihovi su se nositelji zvali doktori (*doctores*), magistri (*magistri*) ili profesori (*professores*).⁶⁶ Ti su naslovi u srednjem vijeku bili sinonimi. U Pari-

⁶³ G. Ermini, *Scritti*, str. 232-234.

⁶⁴ H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 793.

⁶⁵ H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 48-63.

⁶⁶ Ti su naslovi prevladali u XIII. st. Nekadašnji *scholasticus* je postao *magister*, *professor*, *doctor*, *dominus legum*, *lector* itd. Usp. Olga Weijers, *La spécialité du vocabulaire universitaire du XIIIe siècle*, u: *Études sur le vocabulaire intellectuel du moyen âge*, vol. I. Turnhout, 1988., str. 41-46.

zu, i na sveučilištima nastalim po ugledu na pariško, na fakultetima teologije, medicine i slobodnih umijeća prevladavao je naslov "magistar". Profesorski je naslov dosta čest, a doktorski nešto rjeđi. Profesori prava u Bologni redovito su se zvali doktori, ali isto tako i profesori. To se nazivlje nešto kasnije proširilo na Pariz i Oxford. U Italiji se doktorski naslov s pravnog fakulteta proširio i na ostale fakultete. Isti je slučaj bio i u Njemačkoj gdje je magistar slobodnih umijeća bio oslovljavan kao doktor filozofije.⁶⁷

Međutim, dodjela najviših akademskih naslova ili *facultas doctorandi* nije bila nužno spojena sa samim pojmom generalnog učilišta ili sveučilišta kao takva. Bilo je, naime, generalnih učilišta koja nisu imala tu povlasticu pa su njihovi studenti bili prisiljeni odlaziti na ona opća učilišta koja su je imala zbog postizanja toga najvišeg akademskog naslova.⁶⁸ Nositelji tog naslova obično nisu bili primani u visokoškolsko udruženje (*universitas*) koje im ga je dodijelilo nego su odlazili drugamo da podučavaju ili obavljaju svoj liječnički ili pravni poziv za koji su se svojim doktoratom osposobili. Doktori koji su nastavljali podučavati (*legere*) postajali su *doctores legentes*, a oni koji su se posvećivali obavljanju svoga profesionalnog zanimanja bili su *doctores non legentes*.

Povlasticu dodjele doktorata iz teologije pape nisu lako davale. U početku je tu povlasticu uživalo samo Pariško sveučilište. No, upravo je taj monopol Pariškog sveučilišta bio doveo do određenih zloporaba. Unatoč tomu pape su dugo oklijevale prije nego su tu povlasticu dale i drugim sveučilištima. Tako se dogodilo da su već u XIII. st. tako slavnim učilištima kao što su bila bolognsko, padovansko i firentinsko dali povlasticu dodjele doktorata iz svih znanstvenih disciplina osim iz teologije. To je ostalo na snazi sve do 1362. kad je papa Urban V. to pravo dao najprije firentinskom i bolognskom, a zatim sljedeće godine i padovanskom sveučilištu, oslobodivši na taj način Talijane da zbog toga odlaze u Pariz koji je dotle držao isključivo pravo podjeljivanja doktorata iz teologije, jer je tu – kako se kaže u jednomu papinskom spisu – "izvirao spasonosni nauk koji je svojim bistrim vodama natapao duhovne livade i svetu znanost". Time su teološki fakulteti na spomenutim sveučilištima postali visokoškolske ustanove javnog prava, a njihovi profesori konačno stekli povlastice javnih profesora.⁶⁹

Papinska podrška mladim europskim sveučilištima, bez koje ona nikad ne bi bila ono što su bila, pokazala se dalekovidnijom politikom nego je itko mogao u početku predvidjeti. Sveučilišta su se, naime, uskoro pokazala valjan saveznik Crkve u borbi protiv herezičkih pokreta koji su, osobito u južnoj Francuskoj i sjevernoj Italiji, bili uzeli dosta maha. Bio je to predujam koji su ona vratila u bliskoj budućnosti. Papa Grgur IX. je već 1229. tu suradnju izričito zatražio od toulouškog Sveučilišta prilikom njegovog osnivanja, a i u mnogim drugim slučajevima. Tako se dogodilo da su srednjovjekovna sveučilišta općenito, a pariško posebno, postala "tvrđave katoličkog pravovjerja".⁷⁰

⁶⁷ Usp. H. Rashdall, *The Universities*, str. 19-20.

⁶⁸ Usp. Giuseppe Ermini, *Storia della Università di Perugia*, Bologna, 1947., str. 12-13.

⁶⁹ Francesco Maria Colle, *Storia scientifico-letteraria dello Studio di Padova*, vol. IV, Padova, 1825., str. 110-113; L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 236-237.

c) Uz doktorski naslov bila je usko povezana povlastica posvudašnjeg poučavanja ili predavanja (*licentia* ili *facultas ubique terraum docendi* ili *facultas legendi*). Budući da se davala u ime pape ili cara kojih se vlast načelno odnosila na cijeli kršćanski (zapadni) svijet, i dozvole predavanja su se odnosile na sve one krajeve koji su priznavali njihovu vrhovnu vlast. Takvu ovlast, koja se ticala same srži sveučilišta, nije mogla dati nijedna škola bez njihova dopuštenja. Oni su je do kraja XIII. st. davali uglavnom svim sveučilištima, ne praveći posebne razlike između učilišta koja su sami ustanovili i onih koja su u prethodnom razdoblju nastala spontano.⁷¹

Carevi, koji su tu povlasticu dodjeljivali u snazi svoje univerzalne vlasti i općepriznatog naslova "zaštitnika kršćanstva", u poveljama često upotrebljavaju izraze kao što su *de imperialis potestatis plenitudine* ili *universono mundo consulere*. Međutim, tim se pravom obično nisu osobno koristili nego su ga prenosili na kancelare pojedinih sveučilišta da u njihovo ime novim magistrima dodjeljuju dopuštenje *regendi ubique locorum cathedralium*.⁷² Slično su postupali pape koji su svoju ovlast za dodjelu sveučilišnih diploma, posebno doktorata, univerzalne vrijednosti za cijeli kršćanski svijet (*Ecclesia Universalis, Respublica christiana*), povjeravali ne mjesnim biskupima kao takvima nego sveučilišnim kancelarima.⁷³ Tu je službu – po odluci pape Honorija III. – od 1219. u Bologni obavljao arhidakon koji je pripadao zboru pravnika, u Parizu i Oxfordu teolog kao papin namjesnik.⁷⁴ Uloga je, naime, papa u osnivanju sveučilišta bila tolika da se općenito smatralo kako su oni bili "vlasnici znanja", a kancelari sveučilišta "čuvari njegovih ključeva".⁷⁵

⁷⁰ J. Le Goff, *Il Medioevo*, str. 79.

⁷¹ J. Verger, *Les institutions*, str. 121; Sven Stelling-Michaud, *L'histoire des universités au moyen âge et à la renaissance au cours des vingt-cinq dernières années*, u: *XIe Congrès international des sciences historiques Stockholm*, 21-28 août 1960, vol. I, Göteborg-Stockholm-Uppsala, 1960., str. 100; H. Rashdall, *The Universities*, str. 8-10.

⁷² H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 781-782.

⁷³ Univerzalna srednjovjekovna vlast je bila uglavnom ravnomjerno raspoređena u romanskom i germanskom svijetu. Kölnski kanonik Alexander von Roes se 1248. slikovito izrazio napisavši da je univerzalna vlast uglavnom podjednako raspoređena u narodima zapadne Europe: Talijani su imali papinstvo (*Sacerdotium*), Nijemci carstvo (*Regnum* ili *Imperium*), a Francuzi visoko školstvo (*Studium*). To je protumačio prirođenom sklonošću navedenih naroda da ostvare ono do čega su najviše držali: sklonošću Nijemaca za vlašću (*amor dominandi*), Talijana za posjedovanjem (*amor habendi*), a Francuza za znanjem (*amor sciendi*). Hermann Heimpel, Alexander von Roes und das deutsche Selbstbewusstsein des 13. Jahrhunderts, u: *Archiv für Kulturgeschichte*, 26 [1935.], str. 19-60.

⁷⁴ Kancelar Pariškog sveučilišta Walter de Château-Thierry u vezi s tim tvrdi da se magistrima teologije daju "claves sapientiae a domino papa vel a cancellario parisiensi ex ordinatione pape ad aperiendum thesaurum sapientie." Iako – nastavlja on – u doktora i magistara "potestas quantum ad docendum non est limitata", ipak oni ne posjeduju "clavis potestatis" te zaključuje: "Et sic quantum ad hoc, scilicet ad docendum alios, major est [doctor] quam prelati, unde cedit episcopus doctori theologie et docendo et predicando, nisi et episcopus prius doctor fuerit". Usp. H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 773, bilj. 52.

⁷⁵ Usp. H. Denifle – A. Châtelain, *Chartularium*, I, str. XI. Pa ipak, kancelarima je bilo pridržano diskrecijsko pravo da nekomu, ovisno o njihovoj osobnoj uvjerenju, mogu ne samo podijeliti nego i uskratiti *licentiam docendi*. Tako papa Grgur IX. određuje 13. kolovoza 1231. za kancelara Pariškog sveučilišta: "Diligenter inquirat, et inquisitione sic facta quid deceat et quid expediat bona fide det vel neget secundum conscientiam suam petenti licentiam postulatam". H. Denifle – A. Châtelain, *Chartularium*, str. 177.

č) U najužoj svezi s tim bila je povlastica da onoga koji je na nekom generalnom učilištu postigao doktorsku diplomu nitko nije mogao prisiliti na to da ponovno negdje drugdje polaže ispite, jednako kao što se učenje započeto na jednom generalnom učilištu moglo nastaviti na bilo kojem drugomu bez polaganja dopunskih ispita.⁷⁶

Povlastice su bile jedan od glavnih razloga da su studenti, u nastojanju da dođu u posjed najviših akademskih naslova, iz cijele Europe hrlili u sveučilišne gradove, osobito u Pariz i Bolognu, koji su među prvima stekli naslov generalnog učilišta pa su im, kao takvima, bile udjeljivane općevrijedeće povlastice. Naknadno su one, po ugledu na Pariz i Bolognu, bile davane i drugim sveučilištima ili generalnim učilištima, tako da se u papirskim spisima često može naići na formulu da profesori i studenti nekoga generalnog učilišta ili sveučilišta daju iste povlastice *quibus gaudent Parisius seu Bononiae vel aliis studiis generalibus*. Uobičajena formula koja se pri tome upotrebljavala bila je: *ut studentes talibus privilegiis, libertatibus et immunitatibus gaudeant, quibus gaudent studentes in scholis, ubi generale regitur studium* ili pak jednostavno: *quibus gaudent studentes in studio generali, ut eadem libertate gaudeant, qua gaudent Parisienses scolares [...], ut quicumque magister ibi examinatus et approbatus fuerit in qualibet facultate, ibique sine alia examinatione legendi libertatem habeat facultatem*.⁷⁷

6. Kriza generalnih učilišta uzrokovana raspadom srednjovjekovne univerzalnosti i stvaranjem nacionalnih država

Generalna učilišta, odnosno sveučilišta, bila su tijesno povezana s univerzalnom crkvenom i državnom vlašću ne samo svojim nastankom nego i kasnijom sudbinom. Kriza u koju je krajem srednjega vijeka zapalo najprije carstvo, a zatim i papinstvo, nije mogla ni njih mimoći. Počela su gubiti svoju međunarodnu narav. Njihova "generalnost" je bila neposredno ovisna o univerzalnosti srednjovjekovne političke i crkvene vlasti. S njom se bila rodila, s njom je i prestala postojati.⁷⁸ Postupnim stvaranjem nacionalnih država sve se više gubila svijest o univerzalnosti zapadnoeuropskog svijeta, a time i o dotadašnjoj univerzalnoj naravi generalnih učilišta. Univerzalnost je bila podloga na kojoj su ona bila izrasla. Generalna učilišta su se sve više zatvarala u granice nacionalnih država, pa čak i gradova, postajući tako ne samo po svojoj naravi nego i po imenu sve više nacionalna i područna, a sve manje univerzalna.

Od sredine XIV. st. počela se mijenjati "sveučilišna geografija". Pokret osnivanja učilišta počeo se seliti s juga na sjever, zahvaćajući središnju i sjevernu Europu. Bilo je to doba osnivanja nacionalnih sveučilišta. Prvo takvo sveučilište s nacionalnim predznakom

⁷⁶ G. Ermini, *Scritti di diritto comune*, str. 230-231; H. Rashdall, *The Universities*, str. 8.

⁷⁷ H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 20-21, 776.

⁷⁸ Herbert Grundmann, *Vom Ursprung der Universität im Mittelalter*, 2. Aufl. Darmstadt, 1964., str. 58; Herbert Grundmann, *Sacerdotium – Regnum – Studium*. Zur Wertung der Wissenschaft im 13. Jahrhundert, u: *Archiv für Kulturgeschichte*, 34, Münster-Köln, 1952., str. 5-21; John W. Baldwin, *Studium et Regnum*, u: *Revue des études islamiques*, 44 (1976.), str. 199-216; L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 211.

osnovao je 1347., uz pristanak pape Klementa VI., češki kralj i car Karlo IV. (1346.-1378.) u Pragu, glavnom gradu svoga kraljevstva. Ono je uskoro postalo "tvrđava" češke nacionalne svijesti protiv njemačkoga političkog i intelektualnog utjecaja. Nakon toga je slijedilo osnivanje njemačkih sveučilišta u Beču (1365.), Erfurtu (1379.), Heidelbergu (1385.), Kölnu (1388.) itd.⁷⁹ No, koliko god se na taj način povećao broj sveučilišta, to nije išlo u prilog sveučilišnoj autonomiji. Nacionalne vlasti nisu imale dovoljno razumijevanja za srednjovjekovne povlastice pa su raznim zakonskim mjerama neprestano sužavale autonomiju svojih sveučilišta. Ona su, s druge strane, morala besprijekorno funkcionirati, podupirati djelatnost države, opskrbljujući je školovanim, ali poslušnim klericima, pravnicima, liječnicima i činovnicima, koji nisu više smjeli obustavljati rad, ni pristajati uz državni nepoželjne pokrete.⁸⁰ Sveučilišta nisu imala dovoljno snage oduprijeti se tim tendencijama na vlastitu štetu. Prihvativši državnu kompetentnost, izgubila su nekadašnji oslonac svoje autonomije koja se zasnivala na papinskim i carskim povlasticama i izuzetosti.⁸¹

Na posebnom udaru nacionalnih državnih vlasti našla su se crkvena udruženja čiju su izuzetost sve manje trpjele na svom području. Tijekom vremena i njih su stavile pod svoj nadzor, a njihovu djelatnost propisivale "općim pravom" (*ius commune*) određujući, po svojim potrebama, njegovu narav i primjenu. Tako je s vremenom iz političkog života bila isključena i univerzalnost papinske vlasti, a generalna učilišta izgubila podlogu na kojoj su do tada počivala. Njihova se "generalnost" sačuvala još samo u imenu (*studia generalia*), ali je i ona sve više ustupala mjesto nazivu "univerzitet" (*universitas*) bez ikakve pobliže oznake⁸² osim one koja ga je uspoređivala s blagom i plodnom majkom (*alma mater*) "koja iz svoje utrobe rađa stručno osposobljene sinove."⁸³

S gubitkom svoje univerzalnosti i autonomije generalna učilišta su krajem srednjega vijeka sve više gubila još jedno srednjovjekovno obilježje: narav treće, "posredničke" društvene snage koja je ne neki način premošćivala staleški jaz između plemićkog i pučkog staleža. Tomu su pridonijeli i sami sveučilišni magistri koji nisu htjeli biti više samo "intelektualno plemstvo" nego su svojim bogatstvom i životnim ponašanjem sve više oponašali "plemstvo po krvi i rođenju". Magistarski naslov je uskoro postao naslov društvenog prestiža. Bolognski magistri se u dokumentima počinju zvati "plemeniti muževi i najugledniji građani (*nobiles viri et primarii cives*). Oni – po riječima jednog suvremenika – nisu više predavali da budu korisni nego da ih drugi zovu Rabbi". Kao takvi nisu htjeli više predavati "besplatno" nego su tražili sve veću plaću od Crkve, države i gradova kao

⁷⁹ Usp. J. Le Goff, *Il Medioevo*, str. 156-160, 165-166.

⁸⁰ H. Rashdall, *The Universities*, str. 11-14; J. Verger, *Les institutions*, str. 224-225.

⁸¹ Usp. H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 781-784; H. Rashdall, *The Universities*, str. 11-12; J. Verger, *Le Università*, str. 220-224.

⁸² Giuseppe Ermini, Concetto di "Studium Generale", u: *Archivio Giuridico*, 128, fasc. 1 (1942.), str. 3-24.

⁸³ Papa Inocent IV. je 1254. sveučilište u Oxfordu kao zajednicu profesora i studenata nazvao *foecunda mater* koja *de utero suo filios producit ad justitiam eruditos*, a 1342. engleski kralj Eduard III. je sveučilište u Canterburyju nazvao *mater et propagatrix studentium peritorum*. H. Denifle., *Die Entstehung*, str. 33-34.

svojih "poslodavaca", pa čak i od studenata. Broj siromašnih studenata koji su se besplatno školovali naglo je opao. Padovansko sveučilište se u XV. st svelo na svega jedan fakultet koji se, po preporukama Crkve, uzdržavao dobrovoljnim doprinosima. Ujedno je pravnicima sve više polazilo za rukom nametati svoje sinove za nasljednike na katedrama svojih fakulteta, što je stvorilo svojevrsnu sveučilišnu oligarhiju i vodilo stvaranju "profesorskih dinastija". To je imalo za posljedicu ne samo znatno smanjenje kvalitete sveučilišne nastave nego i sve više izjednačivalo profesorsku kategoriju sa staležom društveno povlaštenoga nasljednog plemstva. Tako su znanost i znanje postali vlasništvo određenoga društvenog staleža i, umjesto Božjeg dara koji se nije smio prodavati, sredstvo društvene moći.⁸⁴

II.

NASTANAK I RAZVOJ ŠKOLA U DOMINIKANSKOM REDU

1. Uključivanje mladoga dominikanskog reda u srednjovjekovni školski sustav

Uz kategoriju intelektualaca, svoje rođenje srednjem vijeku duguje još jedna društvena kategorija koja je nadživjela doba u kojemu je nastala. To je kategorija redovnika-intelektualca. Na njezino rađanje utjecali su različiti čimbenici, prije svega opće vjersko i intelektualno buđenje koje je zahvatilo razne društvene slojeve, slično liku viteza-monaaha koji je malo prije toga izronio iz križarskog pokreta. Riječ je o redovniku dominikanskog reda.

Osnutak dominikanskog reda pada u doba nastanka prvih europskih sveučilišta. Ta podudarnost nije slučajna, ni s vremenskog ni sa sadržajnog gledišta. Sveučilišta i dominikanski red su bili ne samo blizanci nego i čeda iste majke: Katoličke crkve i latinske kulture. I jedna i druga ustanova su nastale kao izraz naraslih potreba europskog društva za snažnim, sustavnim i dobro organiziranim kulturno-znanstvenim i vjerskim uporištima, i to u trenutku kad je cijelo društvo proživljavalo duboku krizu vlastitog identiteta. Naime, dvanaesto i trinaesto stoljeće bili su ne samo "zlatna stoljeća europskog Zapada" u kulturnom i gospodarskom pogledu nego i "stoljeća hereza", odnosno naglog širenja heterodoksnih i heretičkih pokreta koji su, pozivajući se na Bibliju, osporavali legitimitet ne samo Crkve nego i tadašnjeg društva u cjelini. Sva nastojanja crkvenih i državnih vlasti u njihovu suzbijanju nisu donijela željene plodove. Bilo je nužno pronaći nov put u budućnost i način rješavanja ne samo tih nego i drugih nagomilanih problema. To je bio početak dugog i napornog uspona kojim je krenulo europsko društvo prema svojoj budućnosti.

U taj proces vrlo brzo se uključio dominikanski (službeno: propovjednički) red (lat. *Ordo Fratrum Praedicatorum*). Njegov utemeljitelj Dominik de Guzman (oko 1170.-1221.)

⁸⁴ Usp. J. Le Goff, *Il Medioevo*, str. 142-146.

rodio se i odgajao u Španjolskoj koja je u to doba bila ne samo poprište povremenog oružanog sukobljavanja s arapskim muslimanima nego i povlašteno mjesto plodnih dodira grčko-arapske i zapadnoeuropske kulture. To kulturno-vjersko nasljeđe i njegovo iskustvo s pripadnicima albigeškog (katarskog) pokreta u južnoj Francuskoj naveli su ga na zaključak da s ljudima iz tih sredina mogu uspostaviti uspješan dijalog samo oni koji posjeduju dovoljnu intelektualnu izobrazbu i koji su neporočna osobnog života, što je pretpostavljalo dug, sustavan i usmjeren odgoj koji u to doba nije postojao. Tada je došao na zamisao o osnivanju jednog novog reda koji bi bio u stanju obaviti tako važnu zadaću.⁸⁵ Novi tip redovnika trebao je ujedinjavati značajke apostola i intelektualca koji je izronio iz intelektualne i školske "revolucije" XII. st., poslije prozvanog doktorom ili magistrinom, s time što ga je obogatio novim sadržajem i namijenio mu novu ulogu.

Dominik je temelje svoje nove udruge ili crkvenog reda položio 1215., postavivši preda nj zahtjevu zadaću propovijedanja u najširem smislu riječi, ne samo živom riječju izgovorenom s propovjedaonice ili napisanom na pergamentu nego također riječju izrečenom sa sveučilišne katedre kao najvišem izrazu intelektualne djelatnosti. Postizanje te doktrinarne svrhe pretpostavljalo je ne samo posjedovanje znanja nego i načina njegova prenošenja drugima. Propovjednik je trebao biti profesionalac svoga poziva, apostol i profesor od koga se traži visoka stručna sprema kako bi na najbolji mogući način svoju poruku znao prenijeti drugima. Njegova uloga je trebala biti ugrađena u same temelje svakog samostana kao njegova bitna sastojnica i imati jednako značenje koje je za život zajednice imao njezin starješina. Svaki samostan je morao biti ne samo mjesto zajedničkog života, rada i molitve nego i škola za svestranu izobrazbu prije svega vlastitih članova, a po mogućnosti i drugih ljudi željnih znanja. Odatle potreba za sustavnom i neprestanom izobrazbom. Dominik je dao unijeti u Konstitucije (temeljno Pravilo), koje su 1220. izrađene po njegovoj zamisli, da članovi njegova reda, osobito studenti, "uče danju i noću, kod kuće i na putu."⁸⁶

Da taj zahtjev ne bi ostao samo lijep, ali nedostižan ideal, Dominik se pobrinuo da stvori potrebne uvjete za njegovo ostvarenje. Profesori i studenti su trebali biti oslobođeni od svih samostanskih i redovničkih dužnosti i obveza koje su bile teško spojive s njihovim zadatkom učenja. Čak ni uobičajena zajednička molitva nije smjela biti smetnja njihovom radu. Ona je morala biti kratka, ali sadržajna. Dominik je tako postao prvi osnivač nekoga crkvenog reda koji je studij smatrao bitnim dijelom redovničkog života, pri-

⁸⁵ Franz Ehrle, S. Domenico, le origini del primo Studio Generale del suo Ordine a Parigi e la Somma Teologica del primo Maestro, Rolando da Cremona, u: *Miscellanea Domenicana*, Romae, 1923., str. 85. Dante Alighieri slavi sv. Dominika kao učenjaka. Ciljajući na njegovu učenost, za nj kaže: "U kratko vrijeme velik učenjak posta". *Raj*, XII, str. 85.

⁸⁶ Prvotne Konstitucije iz 1220. nisu se u cijelosti sačuvale, ali se sačuvalo njihov nešto promijenjeni oblik iz 1228. u kojemu se članovima reda propisuje: "Qualiter intenti debeant esse in studio, ut de die, de nocte, in domo, in itinere legant aliquid vel meditentur, et quidquid potuerunt retinere cordatenus nitantur". Usp. Heribert Christian Scheeben, *Die Konstitutionen des Predigerordens unter Jordan von Sachsen*, u: *Quellen und Forschungen der Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland*, XXXVIII, Köln – Leipzig, 1939, n. XIII, str. 56; Jacques Quéatif – Jacques Échard, *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, I, Lutetiae Parisiorum, 1719., str. 50.

davši mu istu vrijednost koju su osnivači drugih redova pridavali molitvi ili ručnom radu. Ako je studij za njih bio samo prikladno, ali neobvezatno sredstvo, on je za Dominika morao biti obveza ili bitno sredstvo za postizanje specifičnog cilja reda. Tako je na neki način (sve)učilište bilo presađeno u samostan, a znanost postala dostupna svima koji su za nju pokazivali zanimanje. Bila je to još jedna svojevrsna revolucija koja je visokoškolsku izobrazbu približila mnogo većem broju zainteresiranih osoba nego što su to činile katedralne škole ili pak ondašnja sveučilišta koja su se redovito nalazila u velikim i, nerijetko, dalekim gradovima.

To je, razumljivo, bila samo lijepa zamisao za čije je ostvaranje trebalo mnogo vremena, sredstava i dobre volje. Dotle je Dominik svoje prve drugove tražio u sveučilišnim sredinama ili ih je, odmah po primitku u red, slao na sveučilišta u Bologni i Parizu da se tu pripreme za svoj budući rad, ali na prvom općem zboru reda održanom 1220. u Bologni nije propustio dati temeljne smjernice za daljnji razvoj reda.⁸⁷

Putokaz koji je postavio sv. Dominik slijedili su njegovi nasljednici koji su gotovo odreda dolazili iz sveučilišnih sredina. Intelktualna usmjerenost i djelovanje u sveučilišnim središtima privukle su u red velik broj intelektualaca. Smatra se da je Jordan Sas (1222.-1237.), neposredni Dominikov nasljednik na vodstvu reda, primio u red oko tisuću najboljih profesora i studenata raznih europskih sveučilišta, što je pridonijelo procvatu reda u gotovo svim europskim zemljama. Godine 1228. izrađen je vlastiti program studija po kojemu je svaki samostan trebao imati najmanje 12 redovnika i, uza samostanskog starješinu, jednog doktora teologije, kojemu je trebala biti povjerena briga za neprestanu izobrazbu i intelektualnu djelatnost drugih redovnika.⁸⁸ Tim se zakonom red braće propovjednika na neki način ustrojio kao "sveučilišni kler" specijaliziran za doktrinarni apostolat.⁸⁹ Bio je to vrlo smion i ambiciozan program koji ni u kojem slučaju nije bilo lako ostvariti, osobito ako se ima na umu da je bio donesen u doba nicanja prvih europskih sveučilišta, kad su doktorski naslovi u teologiji bili veoma rijetki, pa je i postavljeni cilj bilo veoma teško ostvariti. To je, drugim riječima, značilo da svaki samostan mora biti škola, čime je prvi put pred jednu redovničku zajednicu bio postavljen tako ambiciozan zahtjev.⁹⁰ Dominikanski red u to doba ne samo da nije posjedovao nijedno vlastito sveučilište nego i nijednu sveučilišnu katedru. Radilo se o svojevrsnoj okladi sa samim sobom i s budućim vremenom koju je bilo moguće dobiti samo krajnje požrtvovnim i dobro programiranim radom. No skorašnji razvoj događaja dalo mu je za pravo.

⁸⁷ Usp. William A. Hinnebusch, *A History of the Dominican Order*, I, New York, 1969., str. 39-76; Marie-Humbert Vicaire, *Histoire de saint Dominique*, I, Paris, 1982., str. 337-341; Vladimir J. Koudelka, *Dominicus*, Olten und Freiburg i. Br., 1983., str. 176-184.

⁸⁸ Godine 1228. donesena je sljedeća odredba: "Conventus citra numerum duodenarium et sine licentia generalis capituli et sine priore et doctore non mittatur". Vetera monumenta legislativa Sacri Ordinis Praedicatorum ex saeculo a Nativitate Christi tertio decimo, Ordinis Primo, u: *Analecta Ordinis Praedicatorum*, Romae, 1896., str. 642.

⁸⁹ Raimondo Spiazzi, *L'Ordine di San Domenico*, Roma, 1966., str. 94.

⁹⁰ Henricus Maria Feret, *Vie intellectuelle et vie scolaire dans l'Ordre des Prêcheurs*, u: *Archives d'histoire Dominicaine*, I, Paris, 1946., str. 12.

Pariško sveučilište, koje je na području filozofije i teologije već u to doba blistalo punim sjajem, uskoro je postalo svjedokom dotad jedinstvenog događaja: članovi tek osnovanog i dotad nepoznatoga crkvenog reda preuzeli su 1229. prvu sveučilišnu katedru, a dvije godine kasnije i drugu, te je red u sklopu sveučilišta otvorio vlastito generalno učilište. Bilo je to prvi put da jedan crkveni red dobije neku katedru i na taj se način uključi u sveučilišni život. No to je bio samo prvi korak u dugom i izvanredno plodnom procesu razvitka vlastitog školstva. Pariško generalno učilište bilo je, naime, poslužilo kao uzorak za sva druga, kasnije osnovana učilišta dominikanskog reda. No bilo je to na početku samo učilište za teologiju. Uskoro su se počela osnivati i filozofska učilišta.

Dominikanski red, čija je pojava na vjerskoj i kulturnoj pozornici srednjega vijeka bila osobita novost, i sam je uveo više važnih novosti koje su postale trajna baština europske civilizacije. Jedna od novosti koju je uveo bio je studij filozofije kao eminentno racionalne misli bez obzira na njezino podrijetlo, otvorivši time vrata plodnom susretu i dijalogu s ostalim kulturama i civilizacijama, osobito s grčkom, židovskom i arapskom, umjesto sučeljavanja s njima. To je – među ostalim – urodilo uvođenjem aristotelizma na Zapadu kao najvećeg dometa klasične grčke filozofije. Zalaganjem njegovih najistaknutijih ljudi kao što su Albert Veliki (oko 1193.-1280.), Toma Akvinski, vrhovni starješina reda Humbert iz Romansa (1254.-1263.), Petar iz Tarantazije (oko 1224.-1276.) i dr. filozofija je prihvaćena kao obavezna disciplina, i to najprije 1241. za članove Francuske provincije, a 1259. za sva učilišta dominikanskog reda.⁹¹ S vremenom se u njegovanju filozofije otišlo tako daleko da je 1405. generalni zbor reda naredio da se, osim teoloških, osnivaju i posebna generalnih učilišta za filozofiju i slobodna umijeća. Međutim, ta učilišta nisu nikada stekla povlasticu davanja doktorata, jer krajnji cilj izobrazbe jednog redovnika nije nikad bila ni filozofija, ni slobodna umijeća, nego teologija.⁹² Unatoč tomu, razvoj filozofije je učinio veliku uslugu i samoj teologiji koja se sve više služila razumskom argumentacijom i metodama, postavši na taj način prava znanost. Filozofija i teologija su postale discipline koje su zauzimale najviše mjesto ne samo na dominikanskim nego i općenito na crkvenim učilištima, pridonijevši na taj način dalekosežnoj znanstvenoj obnovi europskog Zapada i teološkog istraživanja objavljenih vjerskih istina⁹³

Izborivši sebi istaknuto mjesto na području teologije i filozofije, članovi dominikanskog reda su ne samo od učenika postali učitelji nego, osobito s Albertom Velikim i Tomom Akvinskim, u svega četrdesetak godina postali vodeća intelektualna snaga europskog Zapada. "Dominikanci su svojim znanjem, svojim žarom i svojom organiziranošću nadvisivali ostale u predavanju teologije," što je u drugih izazvalo ne samo divljenje nego i zavist. No njihova pobjeda na Pariškom sveučilištu nije bila izvojevana bez teškoća. Magistri svjetovnoga klera s Guillaumeom de Saint-Amourom na čelu – u nastojanju da

⁹¹ *Monumenta Ordinis Praedicatorum historica* (dalje MOPH), III, ed. B. M. Reichert, Romae, 1898., str. 99, 109.

⁹² H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 719-720.

⁹³ Usp. A. Koperska, *Die Stellung der religiösen Order zu den Profanwissenschaften in 12. und 13. Jahrhundert*, Freiburg, 1914., str. 184-189; Alfonso D'Amato, *I Domenicani e l'Università di Bologna*, Bologna, 1988., str. 91.

zadrže monopol na sveučilišnu nastavu i dodjelu akademskih naslova iz teologije – odlučno su im se usprotivili (1252.). Do sličnih napetosti došlo je i u Oxfordu (1220.-1230. i 1303.-1320.). No članovi prosjačkih redova se nisu trebali bojati ni biskupa, ni svjetovnoga klera. Svjestan njihove važnosti, kralj Louis IX. (1226.-1270.) ih je odmah uzeo u zaštitu, a papa Aleksandar IV. (1254.-1261.) je naredio da moraju ostati u sastavu Pariškog sveučilišta. Oni su, osim toga, u odnosu na svjetovni kler u svoj prilog imali nekoliko drugih ne manje važnih prednosti: novu metodologiju evangelizacije, nisu ni o komu materijalno ovisili, niti su za svoj rad tražili bilo kakvu materijalnu nadoknadu itd.⁹⁴

Snazna intelektualna afirmacija i pobjeda izvojevana na Pariškom sveučilištu dali su još veći zamah razvitku sveučilišne nastave i intelektualnom usmjerenju uopće u dominikanskom redu. Intelektualni život i akademski naslovi postali su toliko cijenjeni da im se počela pridavati jedna vrst religioznoga kulta: učenje se izjednačivalo s bogoštovljem i molitvom, učenjake se uspoređivalo s mučenicima, a neznanje proglašavalo grijehom. To se uvjerenje odrazilo čak na službenom naslovu koji su gotovo od samog početka uzeli vrhovni starješine reda. Oni su, naime, svoju službu smatrali učiteljskom pa su kao službeni naslov uzeli “opći učitelj” (*magister generalis*) ili vrhovni starješina, koji je nešto kasnije – dobivši od pape povlasticu dodjeljivanja doktorskih ili magistarskih naslova – kao veliki kancelar svih učilišta svog reda tom naslovu dodao također “profesor svete teologije” (*sacrae theologiae professor* ili *sacrae paginae professor*).⁹⁵ Znanost i znanje nisu mogli doživjeti veću apoteozu! Red propovjednika se na taj način ustrojio kao “sveučilišni kler” specijaliziran za doktrinarni apostolat. Bio je to vrhunac, ne samo XIII. stoljeća nego i srednjega vijeka u duhovnom i intelektualnom pogledu.

Ta utvrđena činjenica još više dobiva na snazi ako se ima na umu da su u to doba, uz članove propovjedničkog reda, pripadnici reda Male braće zauzimali istaknuta mjesta na sveučilištima u Parizu, Bologni i Oxfordu.⁹⁶ To je potaklo engleskoga filozofa i učenjaka Rogera Bacona (1214.-1294.) da u svom djelu *Compendium studii philosophiae* napisanom oko 1272. ustvrdi da nikad prije, kao u proteklih četrdesetak godina, u školama nije bilo uposleno toliko učenih ljudi koji su “u svakom gradu, u svakom selu i u svakom zaseoku” predavali razne discipline, osobito teologiju. On je prosjačke redove, dominikanski i franjevački, koji su izveli taj pothvat, nazvao *Ordines studentes*.⁹⁷ To postaje još

⁹⁴ Franz Xaver Seppelt, *Der Kampf der Bettlerorden an der Universität Paris in der Mitte des 13. Jahrhunderts*, u: *Kirchenrechtliche Abhandlungen*, 3 (1905.), str. 199-241; A. van den Wyngaert, *Querelles du clergé séculier et des ordres mendiants à l'Université de Paris au XIIIe siècle*, u: *France franciscaine*, 1922., str. 257-281; M. Biernbaum, *Bettlerorden und Weltgeistlichkeit an der Universität Paris*, Münster, 1920., str. 37-168; J. Le Goff, *Les intellectuels*, str. 108-113.

⁹⁵ Vrhovni starješina franjevačkog reda nosi naslov *minister generalis*, augustinskoga, *prior generalis*, isusovačkoga, *praepositus generalis* itd.

⁹⁶ Usp. Martin Grabmann, *Geschichte der katholischen Theologie*, Freiburg i. Br., 1933., str. 47-90; Martin Grabmann, *Methoden und Hilfsmittel des Aristotelesstudium im Mittelalter*, München, 1939., str. 17-53; Martin Grabmann, *Die Geschichte der scholastischen Methode*, II, Freiburg i. Br., 1911., str. 359-576.

⁹⁷ “Nunquam fuit tanta apparentia sapientiae nec tantum exercitium studii in tot facultatibus in tot regionibus, sicut jam a quadraginta annis. Ubique enim doctores sunt dispersi, et maxime in theologia in omni civitate,

više razumljivim ako se ima na umu da je dominikanski red, koji je u to doba brojio oko 10000 članova, krajem XIII. i početkom XIV. st. na raznim raznim učilištima i sveučilištima imao oko 1500 ljudi, od čega polovinu na javnim teološkim učilištima.⁹⁸

Dominikanski je red bio svjestan da taj uspjeh treba zahvaliti svojoj odanosti studiju. Vrhovni starješina reda Humbert iz Romansa naglašavao je da se dominikanski red najviše po svom pristupu studiju razlikuje od drugih crkvenih redova.⁹⁹ On je, imajući na umu sve što je u tako kratko vrijeme njegov red bio postigao, s neskrivenim ponosom 1260. napisao: "Učimo narode, podučavamo crkvene dostojanstvenike, učene i neuke, redovnike i svjetovnjake, klerike i laike, plemiće i običan puk, malene i velike. Podučavamo ih u zapovijedima, savjetima, teškim stvarima, sigurnim istinama, putovima savršenstva, učimo ih svim vrlinama. [...] Veliki nas zovu za savjetnike i postavljaju uza se, crkveni dostojanstvenici nas pozivaju da ih zamjenjujemo, pomaže nam i brani nas Sveta Majka Rimska crkva, narod gotovo svuda nama iskazuje izvanredno štovanje, poštuju nas plemići, pučani i svi drugi ljudi".¹⁰⁰

2. Vrste učilišta

Dominikanski školski sustav reda dijelio se na tri stupnja ili tečaja (*cursus*): a) osnovni ili "gramatički" u širem smislu riječi koji se nije svodio samo na učenje gramatike i latinskog jezika nego je ujedno pružao osnovne spoznaje latinske književnosti; b) na "materijalni" (*cursus materialis*) ili obvezatni za sve kleričke članove reda koji su bili obvezni pohađati "obični fratri" (*fratres communes*) poradi pripreme za propovjedničku službu¹⁰¹ te, konačno, c) na "formalni" (*cursus formalis*), viši ili specijalizacijski ("elitni") tečaj koji su pohađali samo oni koji su se željeli specijalizirati u filozofiji i teologiji te postići jedan od viših akademskih naslova.

S obzirom na svoj unutrašnji sastav, taj je sustav piramidalno zamišljen. Po svojoj okomici dijelio se na tri vrste učilišta: na samostanska (*studia conventualia*), provincijska

et in omni castro, et in omni borgo; praecipue per duos Ordines studentes, quod non accidit nisi a quadraginta annis, vel circiter". Fr. Rogeri Bacon *Opera quaedam hactenus inedita* [...] *Compendium philosophiae*, ed. John Sherren Brewer, London, 1859., str. 398; Usp. Panorama geografico, cronologico e statistico sulla distribuzione degli 'Studia' degli Ordini Mendicanti, u: *Le scuole degli Ordini Mendicanti [secoli XIII-XIV]*, In Todi, 1978., str. 49.

⁹⁸ Usp. Pierre Mandonnet, La crise scolaire au début du XIIIe siècle et la fondation de l'Ordre des Prêcheurs, u: *Revue d'histoire ecclésiastique*, XV n. 1, Louvain, 1914., str. 34; Luigi Abele Redigonda, Frati Predicatori, u: *Dizionario degli istituti di perfezione*, IV, Roma, 1977., col. 954.

⁹⁹ "Notandum ergo [...] quod studium multa bona contulit et confert ordini. Primo est prerogativa quedam excellentie respectu aliorum ordinum [...], ordo qui primo habuit studium cum religione, reputatus est preeminens quodammodo". Humbertus de Romanis, *Expositio super Constitutiones Fratrum Praedicatorum*, u: *De vita regulari*, II, Romae, 1897., str. 28.

¹⁰⁰ *Litterae encyclicae Magistrorum Generalium Ordinis Praedicatorum ab anno 1233 ad annum 1376*. Recensuit Benedict M. Reichert, Romae, 1900., str. 53.

¹⁰¹ Leonard E. Boyle, Notes on the Education of the "fratres communes" in the Dominican Order in the Thirteenth Century, u: *Xenia Medii Aevi historiam illustrantia oblata Thomae Keppeli O. P.*, Roma, 1978., str. 249-267.

(*studia provincialia*) ili posebna (*studia particularia*) koja se zbog važnosti u službenoj terminologiji ponekad zovu "svečana" (*studia solemnia*),¹⁰² i na generalna (*studia generalia*). Toj "okomitoj" podjeli – koja je na neki način odražavala podjelu reda na samostane, provincije i vrhovnu upravu reda – odgovarala je "vodoravna" osnovica sastavljena od jedne ili više vrsta učilišta: "gramatičkom" tečaju u širem smislu odgovarale su samostanske škole ili učilišta (*studia conventualia*), materijalnomu su odgovarala provincijska, pokrajinska (*studia provincialia*) ili posebna (*studia particularia*), a formalnom generalna učilišta (*studia generalia*). Osnovicu "piramide" su dakle činila samostanska, njezin središnji dio provincijska ili posebna, a vrh opća ili generalna učilišta. Takav ustroj školstva, a osobito njegov program i prilagodljivost, omogućivali su mladim i sposobnim studentima željnim znanja i usavršavanja, uspon do viših akademskih naslova.¹⁰³

Samostanska su učilišta pružala filozofsku, teološku, biblijsku i pastoralnu izobrazbu "običnim fratrima" (*fratres communes*). Nisu davala nikakav posebni akademski naslov. Provincijska ili posebna učilišta su bila namijenjena onima koji su htjeli – zahvaljujući većoj koncentraciji profesora i boljoj organizaciji učilišta – steći višu i širu izobrazbu iz istih i drugih predmeta ili se pak specijalizirati u nekoj posebnoj znanstvenoj disciplini. Generalna učilišta su služila za izobrazbu profesora za sve vrste učilišta i davala su više akademske naslove bakalaureata i doktorata, odnosno magisterija.¹⁰⁴

Najstarija školska organizacija u dominikanskom redu bila je uglavnom usredotočena na prvu i treću vrstu učilišta. Prvih je moralo biti onoliko koliko i samostana, dok je na početku bilo predviđeno samo jedno generalno učilište za cijeli red. Nalazilo se u samostanu sv. Jakova u Parizu na vrhu istoimene ulice u Latinskoj četvrti u sklopu tamošnjega mladog sveučilišta gdje je red 1229. dobio najprije jednu, a zatim, dvije godine kasnije, i drugu sveučilišnu katedru. To je učilište trebalo biti rasadište mladih profesorskih snaga za cijeli red. Svaka je provincija imala pravo na nj poslati po tri vlastita studenta. Budući da je red u međuvremenu razvio vrlo intenzivnu djelatnost na raznim područjima života, uskoro se nametnula potreba i drugih vrsta učilišta, pa su se, uza spomenute dvije

¹⁰² Od 1243. u stručnoj terminologiji dominikanskog reda pojavljuje se pojam "svečanih" učilišta (*studia solemnia*). Među povjesničarima postoji određena razlika u tumačenju naravi tog pojma. Jedni, naime, misle da se radi o generalnim učilištima. H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 3, 347-348; H. M. Feret, *Vie intellectuelle*, str. 23-24; Thomas Kaeppli, *Inventari di libri di San Domenico di Perugia (1430-80)*, Roma, 1962., str. 12-13). Drugi, pak, drže da je riječ o "posebnim" učilištima. Usp. Isnard Wilhelm Frank, *Zur Studienorganisation der Dominikanerprovinz Teutonia in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts und zum Studiengang des seligen Heinrich Seuse*, u: *Heinrich Seuse. Studien zum 600. Todestag 1366-1966*, Köln, 1966., str. 59; Célestin Douais, *Essai sur l'organisation des études dans l'Ordre des Frères Prêcheurs au treizième et au quatorzième siècle (1216-1342)*, Paris - Toulouse, 1884., str. 127-128; Dieter Berg, *Armut und Wissenschaft. Beiträge zur Geschichte des Studienwesens der Bettlerorden im 13. Jahrhundert*, Düsseldorf, 1977., str. 63, 173, bilj. 71-73. Čini se da se ipak radi o osobito važnim, poznatim i posjećenim provincijskim učilištima koja su bila u uskoj svezi s nekim generalnim učilištem, pa su se kao takva posredno nalazila pod upravom općeg zbora (*g1040 capitulum generale*) i vrhovnog starješine (*magister generalis*) reda.

¹⁰³ Usp. D. Berg, *Armut*, str. 64.

¹⁰⁴ Usp. Palémon Glorieux, *Répertoire des maîtres en théologie de Paris au XIIIe siècle*, Paris, 1933., str. 35.

vrste učilišta, u pojedinim provincijama počela osnivati ne samo provincijska učilišta općeg karaktera nego i specijalizirana: za jezike, Bibliju, filozofiju itd.

Inkorporacijom u Pariško sveučilište dominikansko generalno učilište je steklo znanstveni ugled koji je ostao nepotamnjen tijekom cijeloga srednjeg vijeka, pokazavši na taj način putokaz kojim su poslije osnovana učilišta trebala napredovati do najviših akademskih i znanstvenih visina. Bila je to velika prekretnica ne samo u povijesti dominikanskog reda, koji je na taj način položio ispit intelektualne zrelosti, nego i samog Pariškog sveučilišta. Otvorivši svoja vrata jednom prosjačkom redu, ono je njegovim članovima pružilo priliku da uskoro napišu najljepše stranice njegove povijesti.

Taj osobiti uspon pariškoga generalnog učilišta pokazao se samo privremenim rješenjem u svezi sa sve većom potražnjom za visokoobrazovanim profesorima u nov osnovanim samostanima i provincijama Dominikanskog reda. Male rijeke studenata koje su se iz raznih provincija slijevale u Pariz u potrazi za višim akademskim naslovima, stvarale su velike teškoće oko njihova prihvata i smještaja. Svaka je, naime, provincija dominikanskog reda nastojala na nj upisati što veći broj svojih članova, pa je nastala velika potražnja za slobodnim mjestima u pariškom samostanu koju nije bilo uvijek moguće zadovoljiti. To je navelo red da počne razmišljati o osnivanju novih vlastitih i samostalnih generalnih učilišta, za što je bila nužna papinska suglasnost. Rješenje je konačno nađeno 1248. kad je bio decentraliziran školski sustav i otvorena četiri nova generalna učilišta. No i to se rješenje uskoro pokazalo nedovoljnim, pa su 1270. Rimski i Španjolska provincija osnovale vlastita generalna učilišta. Godine 1302. opći zbor dominikanskog reda je naredio da svaka provincija osnuje vlastito generalno učilište. Od toga pravila su privremeno bile izuzete jedino provincije Danske, Grčke i Sv. Zemlje koje, zbog posebnih razloga, nisu ispunjavale sve potrebne uvjete za njihovo osnivanje.¹⁰⁵

Usporedo s osnivanjem novih učilišta red je posebnu brigu bio posvetio donošenju odgovarajućega školskog zakonodavstva. U tomu se on, osobito na početku, dobrim dijelom nadahnjivao statutima, praksom i iskustvom Pariškog sveučilišta koje je u srednjem vijeku bilo najvažnije intelektualno središte europskoga kontinenta. Od njega je – među ostalim – preuzeta ne samo organizacija nego i nazivlje učilišta. Tako se za generalna učilišta, uz već standardni naziv (*studium generale*), rabio također izraz “zajednica učilišta” (*universitas studiorum*) ili, jednostavno, “udruga profesora i studenata” (*universitas magistrorum et studentium*) u istom smislu u kojemu se rabio za druga suvremena sveučilišta. Općenito se može reći da u spisima u XIII. i XIV. st. vrhovne uprave reda uglavnom prevladava izraz *studium generale*, a od XV. st. naizmjenično se upotrebljavaju izrazi *studium generale* i *universitas studiorum*. To vrijedi i za nastavni program. Na početku se preuzimao od Pariškog sveučilišta, ali su tijekom vremena bile uvedene mnoge novosti koje su vodile računa o stvarnim potrebama i zahtjevima vremena, poprimajući

¹⁰⁵ Opći zbor (*capitulum generale*) dominikanskog reda je tom prilikom odredio: “Quelibet autem provincia, exceptis Dacie, Grece, Terre Sancte, provideat, ut semper in aliquo conventu ydoneo sit generale studium et solempne”. MOPH, III, str. 314, 320.

sve složenije vlastite oblike i pravila koja su do u tančine propisivala pojedinosti kao što su mjesto i uloga školske izobrazbe u redovničkom životu, predmeti koji su se trebali predavati, metode kojima se trebalo služiti, nastavno osoblje, prava i dužnosti profesora i studenata, njihov odnos prema matičnom samostanu i provinciji (redovničkoj pokrajini), akademski naslovi, način njihova stjecanja, dužina trajanja studija itd. U tom smislu je vrhovna uprava reda dopuštala pojedinim provincijama, da opća pravila prilagođuju svojim specifičnim potrebama ili ih nadopunjuju posebnim zakonodavstvom. Zahvaljujući tim mjerama, dan je snažan poticaj nastanku i razvitku vlastitoga visokog školstva po cijeloj Europi.

3. Profesori i akademski naslovi

U školskom sustavu dominikanskog reda su, sukladno vrstama profesora, bile tri vrste akademskih naslova:

a) Lektorat (*lectoratus*) je bio prvi akademski naslov koji se postizao na generalnim učilištima. Mogao se postići jednako iz filozofije kao i teologije. Postizali su ga studenti formalnog tečaja koji su redovito pohađali propisani fakultet filozofije i teologije te položili odgovarajući "strogi ispit". Lektor je – kako je propisao general Reda Humbert iz Romansa – po svojoj spremi i po ulozi morao biti promicatelj svega intelektualnog života u svojoj sredini. Budući da je njegova prvenstvena zadaća bila predavanje logike, filozofije i teologije na samostanskim i provincijskim učilištima, taj je naslov mogao steći nakon što je barem po tri godine studirao te znanstvene discipline, uredno položio odgovarajući ispit¹⁰⁶ i postigao lektorsko promaknuće od svog provincijala službenom ispravom (*litterae patentes*).¹⁰⁷

Lektorski naslov je od početka reda bio sinonim profesorskog naslova i nitko ga nije smio dobiti ni nositi ako na nekom (sve)učilištu nije stvarno predavao propisani broj godina.¹⁰⁸ To je, ustvari, bio jedini akademski naslov koji se u početku upotrebljavao u dominikanskom redu. Sve do sredine XIII. st. čak se i vrhovni ravnatelj, kasniji rektor (*regens studii*), pariškog generalnog učilišta zvao samostanski lektor (*lector conventus*).¹⁰⁹

Pravo dodjele lektorskog (profesorskog) naslova imala su samo generalna učilišta. Dominikanski red je to pravo stekao 1257. povlasticom pape Aleksandra IV. (1254.-1261.). Lektori su time stekli pravo ne samo predavati na samostanskim školama, nego se i upisivati na generalna učilišta zbog postizanja doktorskog naslova.¹¹⁰ Godine 1483. bio je

¹⁰⁶ "Ad legendum autem logicam, philosophiam, et metaphysicam, nullus admittatur, nisi per tres annos easdem disciplinas audierit, et per tres alios cursum theologiae confecerit, atque insuper a theologiae lectoribus, et magistro studentium aptus ad tale officium fuerit iudicatus". *Regula S. Augustini et Constitutiones FF. Praedicatorum nunc reimpresae*, str. 310.

¹⁰⁷ MOPH XIII, Romae, 1903., str. 67.

¹⁰⁸ MOPH XIII, str. 215.

¹⁰⁹ Heribert Christian Scheeben, Beiträge zur Geschichte Jordans von Sachsen, u: *Quellen und Forschungen der Geschichte des Dominikanerordens in Deutschland*, XXXV, Vechta - Leipzig, 1938., str. 107.

donesen propis da tečaj za lektorski naslov na nekom generalnom učilištu treba trajati tri godine.¹¹¹ U tom slučaju naslov se obično zvao bakalareat (*baccalaureatus*). Tijekom toga vremena kandidat je morao pohađati sva predavanja koja su se – po uzoru na Pariško sveučilište – bitno sastojala od dva osnovna teksta: Biblije i sentencija, te predavati ili obavljati sve “školske čine” (*actus scholastici*) i školske vježbe propisane nastavnim programom.

b) Bakalareat (*baccalaureatus* ili *bacchalaureatus*) je bio drugi akademski naslov koji se stjecao na generalnim učilištima. Posuđen je iz suvremene terminologije Pariškog sveučilišta.¹¹²

Bakalareusi su u školskom sustavu dominikanskog reda bili jedna vrsta “mosta” ili prijelaznog stupnja između studenata koji su se pripremali za polaganje doktorata i samih doktora. Taj su naslov nosili lektori koji još nisu bili doktori ili magistri, ali su imali pravo predavati na generalnim učilištima u svrhu postizanja doktorata ili – kako obično stoji u dokumentima “za izgled i stupanj magisterija” (*pro forma et gradu magisterii*). Bilo je više vrsta bakalareusa: *baccalaureus biblicus* ili *cursor Bibliae* koji je predavao Bibliju i sva pitanja s njom u vezi; *baccalaureus sententiarius* ili *cursor sententiarum* je predavao sustavnu teologiju po *Sentencijama* Petra Lombardanina.¹¹³ Taj je naslov na dominikanskim učilištima zadržan i nakon što su *Sentencije* bile zamijenjene *Teološkom sumom* sv. Tome Akvinskoga. Opći zbor reda je 1536. odredio da nitko ne može predavati sentencije (teologiju) ako prije toga nije barem tri godine predavao filozofiju i studirao teologiju na nekom poznatom sveučilištu te pokazao naročito znanje iz tih predmeta.¹¹⁴ Da se izbjegne zabuna oko pravog značenja te vrste bakalareusa, uveden je naziv “redoviti” (glavni) bakalareus (*baccalaureus ordinarius*). Moralnu teologiju je predavao “moralni” bakalareus (*baccalaureus moralis*), a filozofiju “filozofski” bakalareus (*baccalaureus artium* ili *baccalaureus philosophiae*). Postojali su i “izvanredni” bakalareusi (*baccalaurei extraordinarii*) koji su predavali izvan generalnih učilišta ili ih za to nije ovlastio opći zbor reda. Nisu im bila priznata prava i povlastice “redovitih” bakalareusa.¹¹⁵ Od nosilaca bakalareatskog naslo-

¹¹⁰ Daniel-Antonin Mortier, *Histoire des maîtres généraux de l'Ordre des Frères Prêcheurs*, II, Paris, 1903., str. 437.

¹¹¹ MOPH VIII, Romae 1900, str. 285.

¹¹² O službi bakalareusa Dante Alighieri piše: “Kao što se bakalareus oboruža (kod ispita) i ne govori, dok mu učitelj ne postavi pitanje, da ga (to pitanje) utvrdi, a ne da ga riješi; tako sam se i ja oboružao svim razlozima, dok je on govorio, da budem spreman (na odgovor) takvu ispitivaču i takvoj vjeroispovijesti”. *Raj*, 24, 46.

¹¹³ *Cursor* je profesor koji drži predavanja iz nekog predmeta ili “kursa” izvanredno (*extraordinarie*) za razliku od glavnog profesora (*lector* ili *lector principalis* teologije koji predaje redovito (*ordinarie*). Usp. P. Glorieux, *Répertoire*, str. 95; A. Maieù, *Tecniche di insegnamento*, u: *Le scuole degli Ordini Mendicanti (secoli XIII-XIV)*. Convegno del Centro di studi sulla spiritualità medievale, XVII, Presso l'Accademia Tudertina, 1978., str. 326-330; H. Rashdall, *The Universities*, str. 476-478.

¹¹⁴ “Inchoamus conformiter ad sacras nostras constitutiones, quod nullus de cetero praesentetur ad legendas sententias per capitula provincialia, nisi prius legerit per tres annos artes et fuerit studens theologiae in aliqua universitate famosa utraque mediocriter doctus. Ante annum vero trigesimum non possit suscipere magisterium. Quod si secus factum fuerit, totum sit irritum et inane” (MOPH IV, Romae, 1899., str. 259.

¹¹⁵ MOPH VIII, str. 63.

va se kao bitan uvjet tražilo da su sposobni uspješno predavati teologiju na generalnim učilištima.¹¹⁶ Na završetku svoga kruga predavanja polagali su ispite nakon čega su dobivali "licencijat" (*licentiatus*) koji nije bio nikakav akademski stupanj nego je samo proglašavao bakalaureusa prikladnim da bude primljen u magistarski zbor.¹¹⁷ Bakalaureusi su morali najmanje dvije godine predavati Bibliju (*baccalaureus biblicus*) i dvije godine sentencije (*baccalaurei sententiarum*) nakon čega su postajali *baccalaurei formati*. Da bi postigao doktorat iz teologije, morao je nastaviti učiti i predavati još barem četiri godine, sudjelujući u svim akademskim raspravama, "dokazivati" (*arguens*) ili odgovarati na prigovore slušatelja (*respondens*), a isto tako i držati večernje rasprave (*vesperiae*) na kojima su sudjelovali stariji magistri (*prosequi facta facultatis per quatuor annos praedicando, argumentando, respondendo*).¹¹⁸

Pravima, dužnostima i ulogom bakalaureusa bavili su se razni opći zborovi reda. Tako je npr. Opći zbor iz 1456. odredio da bakalaureus mora imati najmanje 30 godina i da je bitan uvjet za njegovo promaknuće uspješno predavanje na nekom sveučilištu.¹¹⁹ Nije se mogao sam kandidirati za promaknuće u magistra teologije nego je to mogao učiniti samo njegov provincijalni zbor koji je prije toga moro ispitati njegovu školsku pripremljenost i podobnost i o tomu pismeno izvijestiti opći zbor reda.¹²⁰ Ako je sve bilo u redu, kandidat je na svom učilištu polagao strogi ispit (*examen rigorosum*) pred peteročlanom komisijom koja je tajnim glasanjem ocjenjivala njegovo znanje, o čemu je provincijalni zbor izvješćivao vrhovnu upravu reda.¹²¹ U tu svrhu se – po odluci općeg zbora reda iz 1321. – ujedno tražilo suglasnost priora, lektora, podlektora te učitelja studenata ili barem većeg dijela nastavnog osoblja generalnog učilišta koji su se po savjesti morali izjasniti o njegovu vladanju i znanstvenoj spremi.¹²² Opći zbor iz 1596. je još više pooštrio uvjete primanja na sveučilište i predavanja *pro gradu et forma magisterii*. To su mu odobrenje mogli dati samo opći zbor ili vrhovni starješina reda.¹²³

c) Doktorat (*doctoratus*) ili magisterij (*magisterium*) iz teologije u dominikanskom je redu bio najviši akademski naslov koji se mogao postići samo na generalnim učilištima.

¹¹⁶ Opći zbor reda održan 1513. u Genovi odredio je sljedeće: "Sufficiencia autem bachelariorum in theologia est, ut sciant solemniter legere libros sententiarum in dictis studiis". MOPH IV, str. 112.

¹¹⁷ Usp. D. L. Mackay, *Le Système d'examen au XIIe siècle d'après le "De Conscientia" de Robert de Sorbon*, u: *Mélanges d'histoire du moyen âge offerts à F. Lot*, Paris, 1925., str. 491-500.

¹¹⁸ H. Denifle – A. Châtelain, *Chartularium*, II, str. 692.

¹¹⁹ MOPH VIII, str. 260.

¹²⁰ MOPH VIII, str. 340-341.

¹²¹ Opći zbor reda iz 1580. propisao je: "Ordinamus, ut nullus deinceps promoveatur in magisterium sacrae theologiae sive baccalaureatum, nisi suae provinciae petitionem habeat; qua etiam obtenta, nonnisi praemisso riguroso examine per quinque examinatores et per vota secreta ad huiusmodi gradum admittatur; quod quidem inviolabiliter ubique in nostro ordine et specialiter in conventu nostro Parisiensi servari volumus". MOPH X, Romae, 1901., str. 200, 241.

¹²² MOPH IV, str. 133.

¹²³ MOPH IX, Romae, 1901., str. 259; MOPH X, str. 370.

Bio je uvijek podjeljivan u ime, i uz posebno odobrenje, Sv. Stolice tako da su doktori (magistri) uživali sva prava i povlastice koje je predviđalo kanonsko pravo bilo u samom redu, bilo izvan njega.¹²⁴ Taj se naslov smatrao krunom uspješne profesorske karijere i najvišim službenim priznanjem intelektualne, doktrinarne i moralne zrelosti jednog redovnika. Zbog toga put do te krune nije bio kratak ni jednostavan. "Budući da magisterij teologije u našem redu ima veliko dostojanstvo – naglašava opći zbor reda iz 1615. – on nikomu ne smije biti dan ako nije stekao velike vrline i zasluge." Stoga su profesori generalnih učilišta morali najsavjesnije bdjeti nad tim da ga dobiju samo najsposobniji i najzaslužniji.¹²⁵ Sam naslov se postizao polaganjem ispita iz cijele teologije nakon više godina predavanja teologije i jednog javnog predavanja o jednoj temi, obično u crkvi u vrijeme održavanja provincijalnog zbora, u kojemu je morao dokazati sposobnost *publice docere, praedicare, actusque magistrales disputationum exercere*. Nakon toga je bio priman u zajednicu magistara (*collegium magistrorum*) i primao magistarska obilježja.¹²⁶

Postizanje doktorskog naslova je bio završetak dugog školovanja i napornog penjanja po uzlaznoj ljestvici akademskih naslova.¹²⁷ Povijest dodjeljivanja tog akademskog naslova je prilično duga, ali zaslužuje da se ukratko na nju osvrnemo.

Razvoju školstva dominikanskog reda išla je na ruku Sv. Stolica pozivajući nerijetko europske vladare da njemu povjere osnivanje novih ili vodstvo postojećih visokih škola, dajući sama u tomu dobar primjer time što je posebnim povlasticama izjednačivala njegova učilišta s ostalim javnim sveučilištima. Prvi važan korak u tom smislu je bilo uklaпанje generalnog studija sv. Jakova u Pariško sveučilište.¹²⁸ S vremenom je Sv. Stolica u svojoj blagonaklonosti prema dominikanskim učilištima otišla tako daleko da im je postupno priznavala ista prava i povlastice koje su uživala sveučilišta papinskog ili carskog ustanovljenja, osobito u davanju najviših akademskih naslova.

Prvu važnu odluku u tom pogledu donio je papa Inocent IV. (1243.-1254.). On je 1245. klericima lyonske nadbiskupije, koji su pohađali predavanja na dominikanskom učilištu u Lyonu, udijelio iste povlastice koje je tada dodjeljivalo Pariško sveučilište.¹²⁹ Slično je

¹²⁴ "Magistri in Theologia, cum sint Doctores apostolica auctoritate creati, gaudent, tum intra tum extra Ordinem, privilegiis canonicis quae, iuxta leges Ecclesiae, propria sunt Decretorum ab Universitatibus Apostolicis creatorum". M. Canal, De gradu Magisterii in Sacra Theologia apud FF. Praedicatorum, u: *Analecta Sacri Ordinis Fratrum Praedicatorum*, a. 39 (1931.), str. 408.

¹²⁵ MOPH XI, Romae, 1902., str. 248.

¹²⁶ Na sveučilištima u Parizu i Bologni za doktorat se nije polagao nikakav poseban ispit. Kandidati za taj akademski naslov obično su držali jedno svečano predavanje zvano *vesperiae, aula, sorbona* i sl. U Parizu su se takva predavanja držala u biskupskoj palači, a u Bologni u katedralnoj crkvi sv. Petronija, nakon čega je kancelar sveučilišta novom doktoru uručivao magistarsku kapu. H. Denifle – A. Châtelain, *Chartularium*, II, str. 685, n. 6; Franz Ehrle, *I più antichi Statuti della Facoltà teologica dell'Università di Bologna*, Bologna, 1932., str. CXCVI.

¹²⁷ J. Verger, *Les institutions*, str. 102-104.

¹²⁸ Usp. H. Denifle – A. Châtelain, *Chartularium*, I, str. 93-98.

¹²⁹ Papa Inocent IV. je to učinio na molbu burgundske vojvotkinje. Udovoljavajući njezinoj molbi papa u pismu od 6. veljače 1245. među ostalim piše: "ut quicumque vestrum in scholis Fratrum Praedicatorum

učinio njegov nasljednik Aleksandar IV. (1254.-1261.). On je 28. ožujka 1257. dopustio lektorima dominikanskog reda, koji su svoje akademske naslove stekli na vlastitim učilištima, da mogu bez polaganja ikakvih drugih ispita predavati na vlastitim fakultetima ili generalnim učilištima.¹³⁰

Korak dalje učinio je papa Bonifacije IX. (1389.-1404.) koji je dao povlasticu dominikanskom redu da u papino ime dodjeljuje doktorske naslove. On je, naime, 27. travnja 1402. – potvrđujući sve povlastice svojih prethodnika – ovlastio vrhovnog starješinu reda Tomu Paccaronija i njegove nasljednike da kao veliki kancelari na svim općim zborovima, koji su se u to doba održavali svake godine, u papino ime jednom članu svog reda mogu dodijeliti doktorski naslov i sve odgovarajuće povlastice kao da su ih postigli na Pariškom sveučilištu.¹³¹ Iako je ta povlastica strogo ograničavala broj doktorskih naslova koje je red svake godine mogao dodijeliti, ona je značila krupan preokret u povijesti školstva. Na taj su način, naime, prvi put učilišta jednoga crkvenog reda u pravima bila izjednačena s najpoznatijim sveučilištem na europskom Zapadu. Ta je odluka imala dalekosežne posljedice za budućnost dominikanskih učilišta. Crkva je time ne samo priznavala najvišu vrijednost tim učilištima i izlazila ususret potrebi propovjedničkog reda za doktorskim naslovima nego i oslobodila filozofiju i teologiju monopolističkih spona s Pariškim sveučilištem, što je školstvu dominikanskog reda dalo posebno snažan zamah.

Povlastice Bonifacija IX. potvrdili su i dvojica njegovih nasljednika: Aleksandar V. (1409.-1310.) g. 1409.¹³² i Martin V. (1417.-1431.) godine 1420.¹³³ One su od tada bile na dnevnom redu gotovo svih općih zborova reda koji su na taj način određenom broju redovnika svog reda dodjeljivali doktorske naslove kao da su im bili dodijeljeni na Pariškom sveučilištu. Tako je već je g. 1410. opći zbor reda te povlastice bila dao nekolicini doktora generalnog učilišta u Bologni.¹³⁴ Opći zbor reda u Metzu iz godine 1421. učinio je korak dalje: posebnom papinskom ovlašću izjednačio je u povlasticama i častima sve magistre i bakalaureuse kojima su naslove dali pape, opći zborovi ili vrhovni starješine reda kao da su ih stekli na Pariškom sveučilištu.¹³⁵

Dyvionensium Lingonensis diocesis studio insistent theologiae, beneficium suorum proventus integre percipiant, ac si Parisiis in eodem studio morarentur". H. Denifle – A. Châtelain, *Chartularium*, str. 176; P. Mandonnet, *La crise scolaire*, str. 46.

¹³⁰ Toma Ripoll, *Bullarium Ordinis Praedicatorum* (dalje BOP), I, Romae, 1727., str. 333.

¹³¹ BOP II, str. 436.

¹³² BOP II, str. 496, 500; MOPH VIII, Romae, 1900., str. 141.

¹³³ BOP II, str. 582.

¹³⁴ "In primis denunciamus fratribus nostri ordinis universis, quod auctoritate litterarum apostolicarum felicis recordacionis domini Alexandri pape quinti coram nobis et toto capitulo lectarum in hoc sibi commissa de omnium nostrorum consilio et unanimi consensu et concordia et approbatione sacre theologie magistrorum in riguroso examine consueto magistravit et decoravit in sacra pagina fratrem [...], qui omnes gaudere debent vigore litterarum apostolicarum supradictarum, ac si Parisius essent magistrati, graciis, privilegiis et exemptionibus". MOPH VIII, str. 141.

Doktorske naslove su, drugim riječima, načelno mogli dodijeliti samo pape i carevi kao nosioci vrhovne duhovne i političke vlasti kršćanskog svijeta i oni na koje su oni to pravo prenosili. U dominikanskom redu su to bili prije svega opći zbor reda kao vrhovno zakonodavno tijelo, a onda i vrhovni starješine koji su kao veliki kancelari generalnih učilišta u papino ime imali pravo ustanovljavati generalna učilišta i dodjeljivati doktorske ili magistarske naslove. Samo su oni mogli potpisivati diplome ili svečana pisma (*litterae patentes*) kojima su se – kao i na ostalim sveučilištima – davali viši akademski naslovi i magistarska obilježja: posebna magistarska kapa (*birretum doctorale*), zlatni magistarski prsten i knjiga.¹³⁶ Bio je to ujedno završni čin dugotrajnoga intelektualnog “alpinizma”, osvajanja najviših znanstvenih i akademskih vrhunaca koje je čovjek ikad sebi stavio u zadaću.¹³⁷ Povlasticu davanja doktorata iz teologije pape su dugo vremena ljubomorno pridržavali sebi iz straha da taj naslov ne bi došao u ruke ljudima kojih pravovjernost nije bila zajamčena. On se mogao dobiti samo u Parizu i Oxfordu gdje su ga rijetkim sretnicima u papino ime davali kancelari tamošnjih sveučilišta.¹³⁸ Početkom XIV. st. pape su tu povlasticu počeli davati dominikanskom redu. Vrhovni starješina reda je posebnim papinim dopuštenjem na svakom općem zboru reda taj naslov mogao dodijeliti samo jednom članu svog reda koji je za to morao ispunjavati sve uvjete i položiti ispit pred posebnom komisijom magistara na samom općem zboru.¹³⁹ Zbog tih su se ograničenja

¹³⁵ “Denunciamus et declaramus, quod omnes magistri in sacra pagina auctoritate apostolica magistrati per capitulum generale aut magistrum ordinis approbati eisdem honoribus et privilegiis in conciliis provinciarum et capitulorum ac ceteris gaudere debent, sicut illi, qui fuerunt vel erunt Parisius magistrati; similiter et bacalarii assignati in secundis scolis Parisius per magistrum ordinis auctoritate apostolica specialiter sibi in hac parte commissa, quos ceteris assignatis in maioribus scolis bacalariis quoad loca et honores, secundum quod in ipsis primis scolis legentibus observatur, decernimus esse equales”. MOPH VIII, str. 176.

¹³⁶ Obred podjele magistarskih obilježja bio je strogo propisan. Ovlašteni službenik (vrhovnik reda, rektor sveučilišta itd.) je na posebnoj svečanosti, podjeljujući prsten novom magistru izgovarao: “Accipe annulum in manu tua, et ego auctoritate Apostolica per litteras, etc. mihi commissa, instituo, creo, et facio Te Doctorem, et Magistrum in sacra Theologia, doque tibi potestatem, et facultatem publice legendi, docendi, interpretandi, exponendi, et declarandi sacram Theologiam. In nomine Patris et Filii, et Spiritus Sancti. Amen.” Slično je izgovarao predajući mu crnu magistarsku kapu i postavljajući ga na posebnu stolicu kao simbol magistarske katedre. Usp. *Regula S. Augustini et Constitutiones FF. Praedicatorum*, Romae, Typis Nicolai Angeli Tinasij, M.DC.XL., str. 287-292.

¹³⁷ Usp. Angelus Walz, *Compendium historiae Ordinis Praedicatorum*, str. 216; Friedrich Ueberweg, *Grundriss der Geschichte der Philosophie*, II, Teil. Herausgegeben von Bernhard Geyer, Berlin, 1928., str. 354; H. Rashdall, *The Universities*, str. 484-486. Obred podjele magistarskog znakovlja obavljao se na sljedeći način: kandidat za doktorski naslov primao je iz ruku jednog asistenta knjigu koju je najprije zatvarao kao znak da je znanje moralo ostati zatvoreno u duhu kako ga ne bi odao nedostojnima, a zatim otvarao kao znak da ga mora prenositi drugima koji to zaslužuju. Zlatni prsten je bio znak njegove “ženidbe” sa znanošću. Magistarska kapa je bila simbol dostojanstva koje zaslužuje. Slijedio je obred izmjene zagrljaja magistara i kolega koji su klicali u čast vlastite sveučilišne “nacije”. Na kraju mu je rektor podjeljivao blagoslov i davao poljubac mira. Jedan doktor je nakon toga držao pohvalni govor, a javni bilježnik je izdavao spis o dopuštenju “docendi”. Usp. L. Moulin, *La vie des étudiants*, str. 85.

¹³⁸ J. Verger, *Istituzioni e sapere nel XIII secolo*, str. 81.

¹³⁹ Opći zbor reda iz 1539. ističe kao posebno važnu činjenicu da je papa Pavao III. dopustio Augustinu Recuperatiju prilikom njegova izbora za vrhovnog starješinu da može dodijeliti 10 doktorskih naslova iz teologije. MOPH IX, str. 274-275.

neki ambiciozniji članovi reda počeli obraćati utjecajnim ljudima izvan reda kako bi od pape isposlovali odobrenje za držanje predavanja u Parizu i tako se domogli tog naslova.

No vrijeme je radilo protiv monopola Pariškog sveučilišta na doktorske naslove iz teologije. Kao što su mu opće prilike početkom XIII st. išle u prilog za stjecanje tog monopola, tako su mu one krajem XIV. st. bile nesklone. Ključnu ulogu u tomu su odigrali događaji vezani za Zapadni raskol (1380.-1417.) koji je počeo nakon povratka papa iz Avignona u Rim. Nehotice ga je prouzročio papa Urban VI. (1378.-1389.), koji je htio "čvrstom rukom" provesti crkvenu obnovu počevši od samog njezina vrha, što se pokazalo pogrešnim potezom. Većina kardinala, koji su bili francuske narodnosti, izabrali su novog "papu" koji je uzeo ime Klement VII. (1378.-1394.) i preselio se u Avignon, čime je došlo do raskola u cijeloj Crkvi. U toj sveopćoj pometnji cijela Europa se podijelila na dva suprotstavljena bloka zvana "obedijencije". Od te podjele nisu ostala pošteđena ni sveučilišta. Budući da je Francuska bila glavni oslonac Klementa VII. i njegovih nasljednika u Avignonu, Pariško se sveučilište svrstalo na njihovu stranu. To je navelo pripadnike rimske "obedijencije" da zatraže od pape ukinuće monopola Pariškog sveučilišta na dodjelu doktorskih naslova iz teologije. Za to su imali valjan razlog: spomenuto sveučilište je svojim pristajanjem uz protupapu, konciliarističkom teorijom o superiornosti sabora nad papom i podrškom galikanizmu, izgubilo svoj nekadašnji ugled "tvrđave pravovjerja" i "papinskog" sveučilišta, pa od njega nisu htjeli više tražiti najviše akademske naslove. Predlagali su njegovu zamjenu jednim drugim sveučilištem koje bi bolje odgovaralo spomenutoj zadaći. Izbor je pao na Prag gdje je car Karlo IV. još 1347. bio osnovao generalno učilište kojemu je papa Klement VI. (1342.-1352.) bio dodijelio široke sveučilišne ovlasti i povlastice.¹⁴⁰ Plan su odobrili papa Urban VI. i njegov nasljednik Bonifacije IX. (1389.-1404.). Time je ujedno i generalno učilište dominikanskog reda, koje se nalazilo u sastavu Pariškog sveučilišta, izgubilo povlasticu jedinoga "povlaštenog" ili "odobrenog sveučilišta" (*universitas privilegiata* ili *universitas approbata*) na kojemu se moglo postići doktorski naslov.¹⁴¹

U vrtlogu tih zbivanja našli su se i crkveni redovi, pa tako i dominikanski koji se podijelio po istom kriteriju: na rimsku i avignonsku "obedijenciju". Budući da pobornici rimske "obedijencije" nisu više htjeli, ili nisu mogli, dolaziti na "raskolničko" Pariško sveučilište poradi stjecanja doktorata iz teologije, oni su, vodeći računa o novonastalim okolnostima, uz papinu podršku, odlučili preustrojiti visoko školstvo na vlastitom području kako bi bilo moguće tu stjecati doktorske naslove. Izbor je pao na Praško sveučilište gdje je još 1347., na traženje cara Karla IV., tamošnje generalno učilište dominikanskog reda u samostanu sv. Klementa ušlo u sastav sveučilišta kao njegov teološki fakultet. S tim se planom suglasio vrhovni starješina dominikanskog reda Rajmund de Vineis (1380.-1399.). Uz posredovanje praškog nadbiskupa Jana Jensteina, vrhovnik dominikanskog reda je

¹⁴⁰ Usp. H. Denifle, *Die Entstehung*, str. 590, J. Le Goff, *Il Medioevo*, str. 170-174.

¹⁴¹ Usp. MOPH VIII, str. 173-174.

g. 1383. s Praškim sveučilištem potpisao ugovor o suradnji. Bilo je dogovoreno da generalno učilište i dalje ostane u sastavu tamošnjeg sveučilišta kao njegov teološki fakultet, pod uvjetom da dominikanci iz svih drugih zemalja rimske "obedijencije" imaju pravo na njemu studirati i predavati teologiju u svrhu postizanja doktorskih naslova na isti način i pod istim uvjetima kako se to dotad radilo u Parizu (*secundum et iuxta modum, statuta et consuetudinem studii Parisiensis*).¹⁴² Tako se, uz pomoć dominikanskog reda, počeo ostvarivati san Karla IV. i praškog nadbiskupa o pretvaranju Praga u drugi Pariz. Generalnom učilištu sv. Klementa u Pragu bilo je namijenjeno da preuzme ulogu generalnog učilišta sv. Jakova u Parizu.

Međutim, razvoj događaja ipak nije išao u tom smjeru. Pretvaranje Praga u drugo europsko intelektualno i duhovno središte bio je lijep, ali teško ostvariv san. Prvi snažan udarac njegovu ostvarenju dao je godine 1409. svojom nacionalističkom politikom češki kralj Václav IV. (1376.-1419.), sin Karla IV., što je rezultiralo bijegom najpoznatijih stranih profesora bavarske, sasse i poljske sveučilišne "nacije" iz Praga u Leipzig (1409.), nakon čega se ni dominikanski red nije mogao više smatrati obveznim pridržavati se preuzetih obveza. Njegov se pogled ponovno počeo usmjeravati prema Bologni gdje je dominikansko generalno učilište, koje je još od 1364. bilo u sastavu tamošnjeg sveučilišta kao njegov teološki fakultet, papinim odobrenjem počelo dodjeljivati doktorske naslove i one iste povlastice koje je dotle isključivo dodjeljivalo Pariško sveučilište. Zahvaljujući novonastalim prilikama, opći zbor dominikanskog reda je 1410. sva prava i povlastice pariških studenata i profesora svoga reda prenio na svoje generalno učilište u Bologni.¹⁴³

Red je, drugim riječima, odstupio od svoje dotadašnje prakse da zbog stjecanja najviših akademskih naslova svoje studente šalje isključivo u Pariz. Time je monopolu Pariškog sveučilišta na dodjelu doktorata teologije bio zadan snažan udarac, a samostan sv. Jakova izgubio svoje povlašteno mjesto koje je imao tijekom prva dva stoljeća svoje povijesti. U tom pogledu je prilagođeno zakonodavstvo reda. U Konstitucije (temeljni zakonik reda) je, uz papin pristanak, bilo uneseno da članovi reda imaju pravo postizanja

¹⁴² U ugovoru pod naslovom *Instrumentum de unione Fratrum Praedicatorum cum Studio Pragensi* između ostalog stoji: "...De quo idem frater Raymundus tamquam generalis magister ordinis prescripti dicebat, se speciale habuisse et habere mandatum et commissionem a generali capitulo per deffinitores eiusdem ordinis et premissorum fecit, ordinavit, determinavit et posuit studium generale et precipue ac specialiter quoad facultatem theologicam in monasterio sive domo Sancti Clementis in Praga totius ordinis sui supradicti in hunc modum: quod fratres eiusdem ordinis, undecumque ad dictum studii locum venerint, possint et debeant scolastico studio insistere et lecturas Bible et Sententiarum ad licentiam magisterii in sacra theologia ceterosque omnes gradus secundum et iuxta modum, statuta et consuetudinem studii Parisiensis promoveri, assumi, recipi et admitti; et (in) hunc modum totum ordinem et fratres eiusdem ubilibet constitutos studio Pragensi memorato incorporavit ac univit". Vladimir Koudelka, Raimund von Capua und Böhmen, u: *Archivum Fratrum Praedicatorum*, 30 (1960.), str. 219-220; usp. I. W. Frank, *Zur Studienorganisation*, str. 72-73).

¹⁴³ "Item denunciamus nostro decreto ex rationabilibus causis auctoritate presencium emanato omnes et singulos fratres tam officiales quam studentes in conventu Bononiensi pro forma consueta Parisiensis eosdem consequi gracias lectoratus et exempciones, quas consequerentur, qui in Parisiensis studio similiter fuissent deputati". MOPH VIII, str. 141 i 257; usp. I. W. Frank, *Zur Studienorganisation*, str. 72-74.

doktorata u Bologni jednako kao i na bilo kojemu drugom sveučilištu pod uvjetom da kandidati za taj naslov imaju odobrenje zakonitih starješina i, razumljivo, papinu privolu.¹⁴⁴ Budući da su pravila dominikanskog reda za stjecanje tih naslova bila mnogo stroža nego papinska, određen broj dominikanskih bakalaureusa počeo je od pape tražiti spomenuti naslov bez prethodne suglasnosti općeg zbora reda. Da bi spriječio te zloporebe, red je bio prisiljen zatražiti od pape da to ne dopusti. U tom smislu je 1402. papa Bonifacije XI. uveo crkvene kazne za sve one koji su tražili vlastito akademsko promaknuće bez prethodnog odobrenja općeg zbora vlastitog reda. Godine 1403. bila su donesena precizna i vrlo stroga pravila, koja su odmah bila unesena u Konstitucije, koja su precizirala sve potrebne uvjete za postizanje spomenutog naslova.¹⁴⁵

No, koliko god su ti novi propisi imali za svrhu disciplinirati način stjecanja doktorata, oni ni iz daleka nisu zadovoljavali zahtjeve brojnih dominikanskih učilišta za visokim akademskim naslovima. Red je i nadalje za doktorske naslove svojih brojnih članova bio upućen na javna sveučilišta.¹⁴⁶ Međutim, to ga nije obeshrabilo da se i u tom pogledu nastoji osamostaliti. Ti su napori tek u XVI. st. potpuno urodili plodom. Papa Pio V. (1566.-1572.) vrhovnim je starješinama dominikanskog reda kao velikim kancelarima dodijelio ovlast da u papino ime mogu davati akademske naslove bakalaureata, licencijata i doktorata teologije kad god to budu smatrali korisnim i prikladnim. Tu je povlasticu 1727. godine Benedikt XIII. (1724.-1730.) proširio na sve one koji su slijedili nauk sv. Tome Akvinskoga, priznajući im akademske naslove postignute na učilištima dominikanskog reda kao da su ih postigli na bilo kojemu javnom sveučilištu u Rimu, Salamanci, Parizu ili drugdje.¹⁴⁷ Od tada vrhovna uprava reda (opći zborovi i vrhovni starješine) nije više imala problema u davanju magistarskih, odnosno doktorskih naslova u papino ime na svojim generalnim učilištima.¹⁴⁸

¹⁴⁴ I. W. Frank, *Zur Studienorganisation*, str. 74-75. U XV. i XVI. st. su podjeljivane povlastice kölnskom i budimskom generalnom studiju po ugledu na bolognski. Usp. Celestino Piana, *Ricerche su le Università di Bologna e di Parma nel secolo XV*, Florentiae, 1963., str. 17-18.

¹⁴⁵ William Hinnebusch, *The Dominicans. A Short History*, New York, 1975., str. 89-90.

¹⁴⁶ MOPH VIII, str. 382; M. Canal, *De gradu Magisteri*, str. 158-159.

¹⁴⁷ Usp. H. Denifle – A. Châtelain, *Chartularium*, I, str. 93-98, 176; P. Mandonnet, *La crise scolaire*, str. 46; BOP I, str. 333; BOP II, str. 436.

¹⁴⁸ "Magistri in Theologia, cum sint Doctores apostolica auctoritate creati, gaudent, tum intra tum extra Ordinem, privilegiis canonicis quae, iuxta leges Ecclesiae, propria sunt Decretorum ab Universitatibus Apostolicis creatorum". M. Canal, *De gradu Magisteri*, str. 408. Opći zbor reda održan u Rimu 1542. smatrao je potrebnim naglasiti: "Approbamus magisteria magistrorum hic creatorum per Reverendissimum Patrem generalem magistrum auctoritate sibi a Sede Apostolica concessa, videlicet...". MOPH IX, str. 298.

III.

GENERALNO UČILIŠTE DOMINIKANSKOG REDA U ZADRU

1. Nastanak i nastavni program

Među hrvatskim gradovima uzduž jadranske obale Zadar zauzima iznimno važno mjesto, i to ne samo zbog svoga geopolitičkog položaja i starine nego i zbog stvarne uloge koju je igrao u političkom, vjerskom i kulturnom životu Dalmacije. Smješten na sredini istočne jadranske obale, prema kojoj gravitira veliko i važno kontinentalno zaleđe, i na mjestu s kojeg se najlakše može nadzirati važan pomorski put od plodne Padske nizine prema Otrantskim vratima i Sredozemnom moru, bio je kao predodređen da bude "ključ Dalmacije i Jadrana", posebno ako se ima na umu da je u razvijenom i kasnom srednjem vijeku doživio snažan gospodarski uspon kakav, osim Dubrovnika, nije zabilježio nijedan drugi grad u Dalmaciji.¹⁴⁹

Važnost Zadra osobito je došla do izražaja u XIV. st. s dolaskom na hrvatsko-ugarsko prijestolje napuljskih Anžuvina koji su, mnogo više nego Arpadovići, znali ocijeniti važnost Dalmacije u geostrateškom i gospodarsko-političkom pogledu, osobito kao pomorsku "kopču" njihove države s Napuljskim kraljevstvom i ostalim dijelom svijeta. U tomu je prednjačio Ludovik I. Veliki (1342.-1382.) čija se država protezala od Dalmacije do Baltičkog mora. On je svojom pomorski usmjerenom politikom snažno utjecao na buđenje gospodarskog i kulturnog života u cijelom Hrvatsko-ugarskom kraljevstvu, pa tako i u Dalmaciji. Vještom kombinacijom vojne moći i diplomacije njemu je pošlo za rukom prisiliti Veneciju na uzmak, a Dalmaciju čvršće nego ikad prije povezati s njezinim prirodnim zaleđem. Zadar je u tim planovima igrao vrlo važnu ulogu. Možda je najbolji pokazatelj njegova uspona u to doba procvat obrta, trgovine, umjetnosti, osobito zlatarstva.¹⁵⁰

Smrću Ludovika Velikog s političke pozornice nestao je čovjek koji je znao uspješno voditi politiku, osobito držati na uzdi mletačka posezanja na hrvatsku obalu. Na hrvatsko-ugarskom prijestolju naslijedila ga je maloljetna kći Marija (1382.) koja nije imala ni državničke mudrosti, ni snage da nastavi očevu politiku. Umjesto nje politiku je vodila

¹⁴⁹ Usp. Ferdo Šišić, Zadar i Venecija od godine 1159. do 1247, u: *Rad JAZU*, 142 (1900.), str. 220; Tomislav Raukar, *Zadar u XV. stoljeću*, Zagreb, 1977., str. 25-27; Tomislav Raukar, Venecija i ekonomski razvoj Dalmacije u XV. i XVI. stoljeću, u: *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 10 (1977.), str. 210-218.

¹⁵⁰ O političko-gospodarskim i kulturnim prilikama u Zadru u XIV. st. postoji obilna literatura. Ovdje upućujem samo na neka važnija djela: Dane Gruber, Borba Ludovika I. s Mlecima za Dalmaciju (1348-1358), u: *Rad JAZU*, 152 (1903.); Dane Gruber, Dalmacija za Ludovika I. (1358-1382), u: *Rad JAZU*, 166 (1906.), str. 164-215; 168 (1907.), str. 163-240; 170 (1907.), str. 1-74; Antun Strgačić, Prigodom šestogodišnjice zadarskog mira (18. veljače 1358 - 18. veljače 1958), u: *Zadarska revija*, VII, br. 2 (1958.); Grga Novak, Presjek kroz povijest grada Zadra, u: *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. XI-XII, Zadar 1965., str. 31-37; Nada Klaić - Ivo Petricoli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409. Prošlost Zadra*, knj. II, Zadar, 1976., str. 325-337; Vinko Foretić, Pogled na zadarski mir 1358. godine, u: *Dalmacija u vrijeme anžuvinske vlasti. Prilog Radovima Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. XXIII (1983.-1984.), str. 233-242.

Ludovikova udovica, vlastohlepna Elizabeta Kotromanić, žena nerazborita i sklona političkim spletkama, što je potaknulo hrvatske i ugarske plemiće da potraže sebi i državi vladara; našli su ga u napuljskom kralju Karlu Dračkomu, tada jedinomu muškom punoljetnom članu anžuvinske dinastije. Na vijest o tomu, provali s vojskom u Ugarsku zaručnik kraljice Marije, češki kraljević Žigmund Luksemburgovac, primoravši dvor da ga vjenča s Marijom, a zatim se vrati u Češku. U međuvremenu je Karlo Drački, na poziv hrvatskih i ugarskih velikaša, došao u Budim gdje je bio izabran i okrunjen za kralja (1385.), prisilivši Mariju da se odreče prijestolja. No njegova vlast kratko potraja. U veljači sljedeće godine dale su ga ubiti Marija i Elizabeta, što otvori mogućnost Mariji da se ponovno vrati na prijestolje (1386.-1395.). Kad ona s majkom i nekim ugarskim velikašima pođe u Slavoniju, dočekaše ih u zasjedi nezadovoljni hrvatski i ugarski velikaši predvođeni braćom Ivanišom i Ladislavom Horvatom, zarobiše i zatočiše u Novigradu na moru. Saznavši za to, Žigmund ponovno pohita s vojskom u Ugarsku gdje ga neki plemići izabraše i okruniše za kralja (1387.-1437.). Uz pomoć Mletačke Republike njemu pođe za rukom osloboditi Mariju iz zatočeništva, prisilivši braću Horvate i njihove pristaše da se sklone u Bosnu. No njegova pobjeda nije bila konačna. Svojom je samovoljnom politikom uskoro prouzrokovao novo nezadovoljstvo velikaša ne manje od onoga koje je netom uspio skršiti. Smrt njegove žene Marije (1385.) i njegov poraz u bitki protiv Turaka kod Nikopolja (1396.) znatno su oslabili njegov položaj, pa su nezadovoljni velikaši – predvođeni palatinom Stjepanom Lackovićem – godine 1396. za kralja proglasili Ladislava Napuljskoga (1386.-1414.), sina ubijenoga Karla Dračkoga. Na to je Žigmund 1397. na saboru u Križevcima dao na prevaru ubiti Stjepana Lackovića, jednog od vođa pobune, što je dovelo do novog ustanka hrvatskih i ugarskih velikaša kojima su se pridružili mnogi bosanski plemići, predvođeni vojvodom Hrvojem Vukčićem Hrvatinićem, gospodarom Donjih krajeva. Na njihov poziv dođe u Dalmaciju Ladislav Napuljski, okrunivši se 5. kolovoza 1403. u Zadru za hrvatsko-ugarskog kralja. No sjećajući se tragične sudbine svog oca, nije se usudio ići u Budim. Umjesto toga, ostavio je Dalmaciju, postavivši za namjesnika u Hrvatskoj i Dalmaciji vojvodu Hrvoja Vukčića Hrvatinića, a sam se vratio u Napulj.¹⁵¹ Njegovo napuštanje Hrvatske i Dalmacije pokazalo se kobnim ne samo za njegovu stranku nego i za kasniju sudbinu Dalmacije. Žigmund je 1408. provalio s jakom vojskom u Bosnu i u krvi ugušio ustanak. Ostavši tako bez jačeg oslonca, vojvoda Hrvoje je okrenuo leđa Ladislavu Napuljskomu izmirivši se sa Žigmundom. Vidjevši da mu je sreća bila okrenula leđa i da se neće održati na hrvatsko-ugarskom prijestolju, Ladislav je 9. srpnja 1409. za 100.000 dukata prodao Veneciji svoja “prava” na gradove Zadar, Novigrad, Vranu i otok Pag, što je odredilo sudbinu Dalmacije sve do godine 1797.¹⁵²

¹⁵¹ Ferdo Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350-1416)*, Zagreb, 1902., str. 55-58; Grga Novak, *Prošlost Dalmacije*, I, Zagreb, 1944., str. 148; Grga Novak, *Presjek kroz povijest grada Zadra*, str. 38-39.

¹⁵² Šime Ljubić, Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike, u: *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, vol. V, Zagreb, 1875., str. 180-202; Vjekoslav Klajić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, knj. 2, Zagreb, 1974., str. 87-400; Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb, 1962., str. 215-221; Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 1976., str. 619-661; N. Klaić – I. Petricioli., *Zadar*, str. 350-367.

2. Akademski naslovi

Sva ta dramatična previranja u Hrvatsko-ugarskom kraljevstvu i njegova povezanost s napuljskim Anžuvincima imala su i jednu pozitivnu stranu: nisu se ograničavala na političke odnose na najvišim razinama vlasti. Dolazak francuskih Anžuvinaca na hrvatsko-ugarsko prijestolje unio je mnoge promjene u sveukupni život u Hrvatskoj i Ugarskoj. Bila je sretna okolnost da su oni, osim političkih, mogli prenijeti mnoge francuske i talijanske kulturne tekovine i saznanja. Nije nimalo slučajno da su upravo oni tu počeli osnivati škole i sveučilišta kojih dotle nije bilo. Kralj Ludovik Veliki je 1367. – uz privolu pape Urbana V. – u Pečuhu (Pécs) osnovao prvo mađarsko sveučilište. Razloge da jedno takvo sveučilište nije osnovao i u Hrvatskoj, vjerojatno treba tražiti u Ludovikovoj zauzetosti državnim poslovima i ratovima s Mlečanima za posjed Dalmacije u kojoj su postojali povoljniji uvjeti za jednu takvu visokoškolsku ustanovu nego u Ugarskoj. No ako on to osobno nije uspio učiniti, učinio je to jedan crkveni čovjek iz njegova Napuljskog kraljevstva: Rajmund de Vineis iz Capue, vrhovni starješina dominikanskog reda.

Jedno od hrvatskih središta koje je svojim geopolitičkim smještajem te političkom, gospodarskom, kulturnom i vjerskom važnosti u srednjem vijeku bilo gotovo predodređeno za prvo hrvatsko sveučilište, bio je grad Zadar. On je u razvijenom i kasnom srednjem vijeku doživio snažan gospodarski uspon kakav, osim Dubrovnika, nije zabilježio nijedan drugi grad u Dalmaciji. Smješten na sredini istočne jadranske obale prema kojoj gravitira veliko i važno kontinentalno zaleđe i na mjestu s kojega se najlakše može nadzirati važan pomorski put od plodne Padske nizine prema Otrantskim vratima i Sredozemnom moru, Zadar je bio gotovo predodređen za neslužbeni glavni grad Hrvatske. I doista, on se u suvremenim mletačkim dokumentima navodi kao “ključ Dalmacije i Jadrana”.

Zasluga za osnivanje prvoga visokog učilišta na hrvatskom tlu pripada Dalmatinskoj provinciji dominikanskog reda. Ona je, ne slučajno, od svog osnutka godine 1380. imala sjedište upravo u Zadru, okupljajući u svom krilu sve samostane od Istre do Drača u Albaniji. Osnivanje svake nove provincije uključivalo je u sebi obvezu da – kako je prethodno navedeno – po odluci vrhovnog zbora reda iz 1302. godine ima također generalno učilište. Tu odluku je proveo vrhovni starješina reda Rajmund de Vineis iz Capue (1380.-1399.) koji je 14. lipnja 1396., kao papin opunomoćenik u toj stvari, svojom vrhovnom vlašću naredio: “Dana 14. mjeseca lipnja [1396.] bilo je doznačeno teološko učilište u zadarskom samostanu te dopušteno provincijalu i definatorima provincijalnog zbora iste provincije da se mogu pobrinuti za dužnosnike”.¹⁵³ Bio je to rođendan prvog sveučilišta

¹⁵³ U registru istog vrhovnog starješine reda sačuvao se sljedeći zapis: “Die 14 mensis iunii [1396] fuit assignatum studium theologiae in conventu Jadrensi et concessum provinciali et diffinitoribus capituli provincialis eiusdem provinciae, quod possint ibi providere de officialibus”. MOPH XIX, Romae, 1937., str. 218, n. 38; Stjepan Krasić, Regesti pisama generala Dominikanskog reda poslanih u Hrvatsku, u: *Arhivski vjesnik*, XVII-XVIII, Zagreb, 1974.-1975., str. 165. br. 38.

na hrvatskom tlu. Koliki je to bio kvalitativan skok naprijed, lako se može zaključiti iz činjenice da je u Dalmaciji dotle postojalo samo nekoliko gramatičkih škola u važnijim gradovima u kojima su dobro plaćeni učitelji, uglavnom stranci, podučavali sinove plemića ili imućnijih građana u čitanju, pisanju, računanju i osnovnim pravilima latinske gramatike.

U prilog osnutku prvoga hrvatskog sveučilišta išla je, osim već navedenih, još jedna važna činjenica: Zapadni raskol u Katoličkoj crkvi. Trebalo je rimsku "obedijenciju" još više ojačati jednim novim generalnim učilištem na kojemu se trebala predavati teologija na sveučilišnoj razini u Hrvatsko-ugarskom kraljevstvu koje je podržavalo rimsku "obedijenciju" s mogućnošću stjecanja doktorata na "povlaštenim sveučilištima" u Pragu ili Bologni umjesto u Parizu. Iako je dominikanski red u tom pogledu imao široke ovlasti, papa Bonifacije IX. je mogao samo pozdraviti tu odluku vrhovnog starješine dominikanskog reda. Taj je plan stupio na snagu odmah nakon osnutka Dalmatinske provincije (1380.) čiji su članovi, umjesto u Pariz, bili usmjereni na sveučilište u Pragu i Bologni¹⁵⁴, ali isto tako i na zadarsko generalno učilište.¹⁵⁵

Zadarsko generalno učilište je – kao i sva slična učilišta dominikanskog reda – imalo tri stupnja, odnosno tečaja (*cursus*): gramatički (početni), materijalni (niži) i formalni (viši), kakve su obično imala sva generalna učilišta toga reda.

a) "Gramatički" ili niži tečaj sastojao se ne samo u učenju gramatike i latinskoga, nego i logike. Trajao je dvije godine. Taj je program – ovisno o konkretnim potrebama – mogao biti proširivan na retoriku i fiziku pa čak i na predmete koji su se predavali na "višim" fakultetima, kao što su pravo i medicina. Završeni tečaj logike je bio uvjet za upis u filozofiju.

b) "Materijalni" ili srednji tečaj se sastojao od dvaju fakulteta: filozofskoga i teološkoga na kojima su se predavali predmeti u ciklusima od po tri godine. Filozofski fakultet je bio namijenjen svim studentima, neovisno o tomu jesu li kasnije željeli nastaviti studirati teologiju ili ne. Njegov završen program bio je uvjet upisa na teološki fakultet. Teologija se predavala po nastavnom programu koji je bio na snazi u cijelom redu za institucionalne (obvezatne) tečajeve. Bio je namijenjen svim studentima, bez obzira na to jesu li kasnije namjeravali upisati formalni (viši) tečaj ili ne.

c) "Formalni" tečaj je bio namijenjen onima koji su željeli postići više akademske naslove iz filozofije i teologije. Nastava se na jednomu i drugomu fakultetu sastojala od redovitih predavanja, tjednih praktičnih vježbi (*exercitia scholastica*) i radova po odsjecima ili sekcijama (*circuli*). Cio viši tečaj je bio zamišljen kao kombinacija učenja i predavanja.

¹⁵⁴ U 9. desetljeću XIV. st. na praškom Sveučilištu je studirao član Dalmatinske provincije fra Aleksije iz Drača. Dana 20. svibnja 1393. vrhovni starješina reda Rajmund de Vineis ga je premjestio u Bolognu, dopustivši mu da može izabrati neki "kolegij" (*collegium*) da na njemu predaje u svrhu postizanja doktorata. Usp. S. Krasić, *Regesti*, str. 163, br. 9.

¹⁵⁵ Vidi bilj.161.

vanja, odnosno slušanja specijaliziranih predavanja i aktivnog predavanju pojedinih predmeta studentima nižeg tečaja.

3. Povlastica davanja najviših akademskih naslova

Na generalnom je učilištu u Zadru bilo moguće postići sva tri viša akademska naslova: lektorat (*lectoratus*), bakalaureat (*bacchalaureatus*) i doktorat (*doctoratus*) ili magisterij (*magisterium*), s tom razlikom što je teološki davao sva tri naslova, a filozofski fakultet samo lektorski naslov.

a) Studij filozofije u dominikanskom redu je od 1305. trajao tri godine, nakon čega je bilo moguće upisati teologiju i polagati lektorski ispit. Iz djelomično sačuvanih dokumenata na zadarskom generalnom učilištu se već od 1563. – iako s prekidima – mogu slijediti imena profesora koji su ne samo nosili taj naslov nego ga i dobivali na kraju trogodišnjega formalnog tečaja filozofije i šestogodišnjeg pohađanja teologije. Službeno se zvao “lektorat filozofije” (*lectoratus philosophiae*). Od 1725. nalazimo također kombinirani naslov “lektorat (slobodnih) umijeća ili filozofije i teologije” (*lectoratus artium et sacrae theologiae*). Njegovi nosioci su imali pravo predavati filozofiju ne samo na samostanskim filozofsko-teološkim učilištima nego i na generalnom učilištu. Lektorski se ispit polagao pred posebnom ispitnom komisijom koju su, osim profesora generalnog učilišta, činili ispitiivači koje je imenovao vrhovni starješina reda. To je samom učilištu davalo posebno velik ugled pa su se na nj upisivali ne samo klerici i redovnici nego i svjetovnjaci.

b) Uvjeti za stjecanje akademskih naslova bakalaureata i doktora bili su jasno precizirani općim zakonom dominikanskoga reda, koji su nerijetko bili stroži nego na drugim sveučilištima. Njihovo je postizanje bilo strogo ograničeno propisima općeg zbora reda. Kao što su pape ograničavali broj sveučilišta koja su imala povlasticu davati doktorske naslove iz teologije, tako je i dominikanski red za svaku svoju provinciju – ovisno o njezinoj veličini – uveo strogo ograničen broj članova koji su u isto doba mogli nositi te naslove. Najveći dopušten broj doktorskih naslova za neku provinciju bio je dvanaest. Dalmatinskoj provinciji je 1583. bilo odobreno najviše šest doktorskih i četiri bakalaureatska naslova. Godine 1608. broj doktorskih naslova joj je povećan na osam, a bakalaureatskih na šest. Četiri godine kasnije provincija je isposlovala da joj se broj doktorskih naslova poveća na deset, dok je broj bakalaureatskih ostao šest.

Doktorski ispit se – jednako kao lektorski ili bakalaureatski – polagao na generalnom učilištu pred šestoročlanom komisijom i na provincijalnom zboru pred svim magistrima (doktorima) i delegatima pojedinih samostana. Procedura za njegovo polaganje je bila posebno složena, a ispit strog i javan. Budući da je broj magistara bio ograničen na 8 ili najviše 10, mnogi nikad nisu imali mogućnost položiti taj ispit, premda su za to ispunjavali sve druge uvjete. Kapituli Dalmatinske provincije su za neke svoje članove po četiri, pa i više puta, od općih zborova reda uzalud tražili doktorski ili bakalaureatski naslov.

4. Načini postizanja najviših akademskih naslova

Zadarsko generalno učilište je za svoju ozbiljnost doživjelo najveće priznanje kad mu je 1553. opći zbor dominikanskog reda, kao vrhovno zakonodavno tijelo, dodijelio naslov "povlaštenog sveučilišta" (*universitas approbata* ili *universitas privilegiata*) s pravom dodjele najviših akademskih naslova. On je tom prilikom potvrdio odluku prethodnog općeg zbora reda održanog dvije godine prije u Salamanci, da se 27 generalnih učilišta reda imaju smatrati sveučilištima na kojima se moglo doktorirati dodavši im dva nova učilišta: kölnsko i zadarsko. No, dok za postizanje doktorata na Kölnskom sveučilištu opći zbor reda nije postavio nikakve posebne uvjete, za Zadarsko je to učinio riječima: "Potvrđujemo da su na istom kapitulatu označeni samostani i sveučilišta na kojima se mogu obavljati akademski čini, dodajući im kölnski samostan za njemačku provinciju. Izvan tih sveučilišta neka se nijedan brat reda ne usudi obavljati spomenute akademske čine. U Dalmatinskoj provinciji određujemo za to zadarski samostan u kojemu bakalaureusi iste provincije kroz četiri godine mogu predavati sentencije *pro forma et gradu magisterii*, ali tako da – prije nego što budu promaknuti u bakalaureuse – najmanje osam godina predaju filozofiju ili teologiju."¹⁵⁶

Da ne bi bilo nikakve zabune oko davanja naslova povlaštenog učilišta ili sveučilišta zadarskom generalnom učilištu, opći zbor reda održan 1558. u Rimu je gotovo istim riječima potvrdio odluku iz 1553: "Potvrđujemo oznaku samostana i sveučilišta koje su već odobrila dva prethodna kapitula; ne želimo da izvan tih sveučilišta bilo koji brat našega reda drži tečaj ili postigne akademske naslove; ako bude drukčije učinjeno, neka bude sve ništavno i uzaludno. Potvrđujemo također da je određen zadarski samostan u Dalmatinskoj provinciji da u njemu njezini bakalaureusi mogu četiri godine predavati Sentencije, kao što je bilo određeno na prethodnom kapitulatu."¹⁵⁷ Time je, ujedno, postala konačnom dodjela naslova povlaštenog sveučilišta generalnom učilištu u Zadru, pa je ona 1566. službeno unesena u Konstitucije reda. Od tada se zadarsko učilište u Konstitucijama reda stalno navodi skupa s drugim povlaštenim sveučilištima na kojima su se mogli postići akademski naslovi.¹⁵⁸ Time je ono bilo izjednačeno s 27 takvih sveučilišta dominikanskog

¹⁵⁶ "Item confirmamus determinationem conventuum et universitatum studii in eodem capitulo decretam, ubi possunt actus scholastici exerceri, addentes conventum Coloniensem in provincia Theutoniae; extra quas universitates nullus frater ordinis eosdem actus scholasticos exercere queat. In provincia Dalmatiae conventum Iadrensem statuimus, in quo possint eiusdem provinciae baccalaurei legere sententias pro forma et gradu magisterii per annos quatuor, ita tamen, quod antequam ad ipsum baccalaureatum promoveantur, legant in artibus vel in theologia ad minus per annos octo". MOPH IX, str. 343-344.

¹⁵⁷ "Item confirmamus determinationem conventuum et universitatum studii iam per duo capitula praecedentia approbatam, extra quas universitates nolumus aliquem fratrem nostri ordinis facere seu graduari posse; et si secus factum fuerit, totum sit irritum et inane. Confirmantes etiam determinationem conventus Iadrensis in provincia Dalmatiae, in quo baccalaurei eiusdem provinciae possint legere sententias per quatuor annos, prout in praecedenti capitulo statutum fuit, et addentes conventum Caesaraugustae pro provincia Aragoniae et conventum Civitatis Regum in provincia Sancti Ioannis Baptistae del Peru et conventum Avenionensem in congregatione Franciae". MOPH X, Romae, 1901., str. 7.

¹⁵⁸ Usp. *Regula Beati Augustini. Constitutiones Fratrum Ordinis Praedicatorum*, Romae, Apud Antonium Blandum, Impressorem Cameralem, 1566., str. 122-123.

reda na kojima je bilo moguće steći akademski naslov doktora: Pariz, Köln, Salamanca, Bologna, Perugia, Barcelona, Lisabon, Louvain, Toulouse, Padova, Milano, Firenca i dr.

Za postizanje doktorskog ili magistarskog naslova tražili su se sljedeći uvjeti:

- a) najmanje 30 godina života;
- b) molba za promaknuće koju je jedino provincijalni kapitul imao pravo uputiti općem zboru ili vrhovnom starješini reda, a morali su je potpisati delegati provincijalnog zbora i ovjeriti pečatom provincije; molba je morala sadržavati podatke o životnoj dobi kandidata i njegovu vladanju, zatim ocjenu uspješnosti njegova studija i kasnijeg predavanja u duhu apostolske konstitucije Pavla V.;
- c) pristanak općeg zbora ili vrhovnog starješine reda;
- č) potvrdu o četverogodišnjem uspješnom predavanju *pro gradu et forma magisterii* na nekom sveučilištu, osim ako to vrijeme u nekoj provinciji posebnim zakonom nije bilo smanjeno, što se moralo pismeno dokazati;
- ć) uspješno položeni ispiti propisani Konstitucijama reda;
- d) strogo ograničen broj magistarskih imenovanja za pojedinu provinciju ni u kojem se slučaju nije smio prekoračiti;
- dž) pri promaknuću trebalo je dati prednost onima koji su – u smislu apostolskog pisma Pavla V. – osim latinskoga, znali hebrejski, grčki i arapski.¹⁵⁹

Za dodjelu se bakalaureatskog naslova teologije tražilo:

- a) molba provincijalnog zbora kao u slučaju magistarskog naslova;
- b) sposobnost uspješnog predavanja *pro gradu et forma magisterii*, osim ako ona ispitnoj komisiji nije bila očita;
- c) pristanak općeg zbora ili vrhovnog starješine reda;
- č) polaganje ispovijesti vjere;
- ć) da nije prekoračen ukupan broj nosilaca tog naslova propisan za svaku provinciju;
- d) deset godina uspješnog predavanja u duhu propisa općeg zbora reda u Barceloni iz 1574., o čemu mora dati svoje mišljenje vrhovni starješina reda.

5. Međunarodno značenje generalnog učilišta

Na temelju djelomično sačuvanih dokumenata moguće je doći do nekih statističkih pokazatelja o vremenu potrebnom za postizanje doktorskog naslova i o starosnoj dobi promaknutih doktora na generalnom učilištu u Zadru. Kao uzorak uzeli smo 30 doktora za koje je moguće odrediti godine početka studiranja i doktorskog promaknuća: doktorski se naslov obično postizao od 18 do 44 godine nakon početka studiranja, odnosno nakon upisa u prvu godinu filozofije.

¹⁵⁹ Usp. MOPH XI, str. 144-145.

Isto je tako bila razmjerno visoka prosječna životna dob ispitanika u trenutku postizanja doktorskog naslova. Konstitucije reda su propisivale da se taj naslov ne smije nikomu dati ako nije navršio 30. godinu života. No ona je – za 30 magistara kojih su nam poznate godine rođenja i postizanja tog naslova – u prosjeku iznosila nešto više od 47 i pol godina, točnije 47,56 godina, a kretala se između 30 i 94 godine.

Zahvaljujući svom generalnom učilištu Dalmatinska provincija je – unatoč tako strogim propisima i zakonskim ograničenjima – redovito imala razmjerno visok prosjek akademski izobraženih ljudi. Iz jednoga službenog izvještaja generalnog vizitatora Vincenza Hercolanija, – koji je godine 1614. po naređenju vrhovnog starješine reda obavio službenu vizitaciju Dalmatinske provincije – proizlazi da je te godine od nešto više od 100 članova ona imala 8 magistara (doktora), četiri generalna propovjednika (*praedicator generalis*) i dva bakalaureusa te više lektora. Ako se uzme u obzir činjenica da je lektora obično bilo barem dva-tri puta više nego bakalaureusa ili magistara, dolazimo do zaključka da je barem svaki treći član Dalmatinske provincije imao lektorski, bakalaureatski ili doktorski naslov, što je i za današnje prilike bio vrlo visok prosjek.

Ispiti za doktorske, kao i druge više akademske naslove, nisu se uvijek nužno polagali u Zadru. Vrhovni starješine reda su, iz posebnih razloga i pod određenim uvjetima, ponekad dopuštali njihovo polaganje i izvan sjedišta generalnog učilišta. U nastojanju da provjere znanstvenu pripremljenost pojedinih kandidata, od vremena do vremena su ih pozivali u Rim da pred posebnom komisijom polažu ispite. Iz djelomično sačuvane dokumentacije o zadarskom generalnom učilištu poznata su nam imena 105 doktora (*doctores* ili *magistri in theologia*), 96 povlaštenih bakalaureusa (*baccalaurei privilegiati*) – nije poznat točan broj nepovlaštenih bakalaureusa (filozofskih, moralnih, biblijskih itd.), ali je morao biti znatno veći od povlaštenih – te 214 lektora filozofije (*lectores philosophiae*) i teologije (*lectores theologiae*) koji su u razdoblju od 1553. do 1807. na zadarskom generalnom učilištu postigli svoje naslove. No stvaran broj promoviranih nosilaca tih naslova svakako je morao biti veći.

6. Pravni status učilišta u Mletačkoj Republici

Zadarsko generalno učilište je – kao i sva druga slična učilišta dominikanskog reda – i po sastavu profesorskog kao i studentskog zbora – od samog početka bilo međunarodnog značenja. Na nj su imali pravo upisa studenti raznih provincija dominikanskog reda. Uz domaće najviše ih je bilo iz Dubrovačke Republike, zatim iz raznih država Apeninskog poluotoka (Mletačke Republike, Milanske vojvodine, Genovske republike, Toskanske vojvodine, Napuljskog kraljevstva, Papinske države) te Austrije ili Njemačke, a bilo ih je također iz Poljske. Prvi inozemni student u Zadru, i u Hrvatskoj uopće, bio je Bonaventura iz Ferrare, koga je već 1396. – neposredno nakon uspostave generalnog učilišta – s Praškog sveučilišta tu asignirao vrhovni starješina reda Rajmund de Vineis iz Capue. Nije se radilo ni o kakvu početniku, nego o čovjeku koji je već 1386. bio studirao slobodna umijeća (*artes liberales*) na generalnom učilištu u Firenci ili pak Perugia te 1391.-

1393. teologiju na sveučilištu u Pragu.¹⁶⁰ Fr. Barnaba je po ondašnjem školskom programu dominikanskog reda u Zadru mogao studirati samo za jedan od viših akademskih naslova, lektorata i bakalaureata, imajući pritom na umu da je to generalno učilište tek kasnije dobilo povlasticu davanja doktorskih naslova. Ovi podaci o fra Bonavneturi otkrivaju da se radilo ne samo o prvom poznatom inozemnom studentu koji je učio na nekomu hrvatskom (sve)učilištu nego i o tomu da je generalno učilište u Zadru već od samog početka davalo više akademske naslove s iznimkom jedino doktorata. Poznata su imena najmanje 200 studenata iz raznih krajeva Apeninskog poluotoka koji su studirali u Zadru. Mnogi su se od njih vratili kući s lektorskom, bakalaureatskom pa čak i doktorskom diplomom.

Isto je tako i profesorski zbor bio sastavljen od profesora različitih narodnosti. Najveći broj ih je, razumljivo, bio iz Dalmatinske provincije, a zatim iz država Apeninskog poluotoka i s područja Dubrovačke Republike. Jedan je bio – kako se čini – čak iz Flandrije. Većina ih je stekla izobrazbu u samom Zadru, ali je bilo i onih koje su vrhovni starješine reda kao veliki kancelari u određenom trenutku tamo slali da predaju određene predmete.

Druga značajka generalnog učilišta u Zadru bila je otvorenost za sve koji su za upis na nj ispunjavali potrebne uvjete. Ono je po naravi i statutima moralo svoja vrata držati otvorena ne samo članovima dominikanskog reda nego također članovima drugih crkvenih redova, biskupijskim klericima, pa čak i laicima. Svi su oni imali pravo polaganja ispita za akademske naslove. Posebna vrsta profesora Filozofskog fakulteta koji su predavali laicima (svjetovnjacima) zvali su se *lectores philosophiae seu artium pro novitiis et saecularibus*.

7. Povijesna važnost

Pravni položaj zadarskoga generalnog učilišta u Mletačkoj Republici i izvan nje moguće je odrediti na temelju odnosa koji su prema njemu imale crkvene i državne vlasti. Katolička crkva i dominikanski red su generalno učilište u Zadru smatrali najvišom školskom ustanovom ili sveučilištem. Ono se u njihovim službenim dokumentima, jednako kao i ostala sveučilišta, različito nazivalo: *studium generale*, *studium formale*, *gymnasium theologiae*, *gymnasium generale*, *lycaenum generale*, *archilycaenum generale*, *archigymnasium*, *universitas Jadertina* i sl. Papa Pio V. ga – imajući u umu njegovu otvorenost – u jednom dokumentu zove *studium universale*.¹⁶¹

¹⁶⁰ Vrhovni starješina dominikanskog reda, Rajmund de Vineis, je najprije 3. kolovoza 1386. odredio da Bonaventura iz Ferrare može studirati slobodna umijeća na generalnim učilištima u Firenci ili Perugi (T. Kaeppli, *Registrum litterarum fr. Raymundi de Vineis Capuani magistri Ordinis [1380-1399]*). MOPH XIV, Romae, 1837, str. 7, br. 2, odakle ga je dana 22. svibnja 1391. premjestio na Praško sveučilište (n. dj., str. 34, br. 257), a 26. srpnja 1396. s Praškog sveučilišta na zadarsko generalno učilište: "Die 26 iulii [1396] fr. Bonaventura de Ferraria fuit assignatus studens theologie in conventu Jadrensi provincie Dalmatie, et concessum fuit provinciali illius provincie, quod possit dictum fr. Bonaventuram promovere in sua provincia ad quecumque officia ac si esset frater illius provincie" (MOPH XIV, str. 55, br. 474; S. Krsić, *Regesti*, str. 166, br. 52).

Nadzor nad radom zadarskoga generalnog učilišta obavljao je sam Senat Mletačke Republike.¹⁶² Senat je je nerijetko taj posao povjeravao posebnomu državnom vijeću zvanom "kolegij" (*Collegio*)¹⁶³ koji je u tu svrhu imao ured za crkvena pitanja zvan *Magistrato de' Proveditori ed Aggiunto sopra Monasteri*. To je dolazilo do izražaja ne samo kad se radilo o doktorskim promaknućima nego i svim drugim promaknućima i imenovanjima profesora. Država je, naime, zahtijevala da se sve sveučilišne diplome, koje je potpisivao i izdavao vrhovni starješina dominikanskog reda kao veliki kancelar generalnog učilišta, prije objavljivanja moraju podnijeti na odobrenje samom Senatu ili navedenom senatskom odboru kako bi im on, po vlastitim "javnim zakonima o doktorima ili magistrima", – dao ili uskratio svoju suglasnost (*mandato di esecuzione*) za vlastito državno područje.¹⁶⁴ Za Padovansko sveučilište vlada je to činila preko svojih posebnih nadzornika ili "reformatora" (*reformatori dello Studio di Padova*) koji su bili stalno nazočni u njegovu ustroju, pa nije bilo potrebno posebno odobravati njegove diplome i odluke. Bez odobrenja tog organa vlasti nijedna se diploma nije smjela objaviti, niti se njezin vlasnik služiti svojim naslovom, pravima i povlasticama.¹⁶⁵ Isto pravilo je vrijedilo kad se radilo o izboru ili imenovanju nekog profesora, bez obzira na to je li bila riječ o lektoru,¹⁶⁶ učitelju stude-

¹⁶¹ Archivum Secretum Vaticanum, Registra Vaticana, vol. 2011, ff. 174r-176v.

¹⁶² U zapisu magistarskog (doktorskog) promaknuća Karla Rose Valvassorija od 16. rujna 1733. koje je potpisao vrhovni starješina reda Toma Ripoll stoji: "Fuerunt quoque praedictae litterae subscriptae et admissae ab Excelso Venetiarum Senatu pro executione die 14. Julii 1733". Liber Almi Studii Generalis S. Dominici Iadrae olim florentissimae Provinciae Dalmatiae [dalje LASG], Septem. MDCLXXXIV inceptus, str. 38; Zadar, Povijesni arhiv, FSSD, kutija 13, br. 488. Takvih primjera u navedenoj knjizi generalnog učilišta ima više.

¹⁶³ Kolegij (*Collegio*) je u ustavnom ustroju Mletačke Republike bio jedan od triju vrhovnih političkih i tehničkih organa zvanih *Signoria*. Činilo ga je trostruko vijeće "mudraca" (*savi*) zvano *Collegio* ili *Pien Collegio* (usp. Giuseppe Maranini, *La Costituzione di Venezia dopo la serrata del Maggior Consiglio*, Venezia-Perugia-Firenze, 1931., str. 325-330).

¹⁶⁴ To je obično bilo naznačavano na samim diplomama koje su time stjecale javni karakter. Na zaglavku bakalaureatske diplome Frane M. Bianchija iz Zadra od 28. siječnja 1733. tajnik Vijeća Desetorice mletačkog senata vlastoručno je unio opasku: "1733. 10 Luglio in Collegio. Vista et licenziata per l'esecuzione. Gio. Francesco Vincentin, Segretario". Zadar, Povijesni arhiv, Fond samostana sv. Dominika [dalje FSSD] kutija 14, br. 550; na njegovoj doktorskoj diplomi, koju je 11. lipnja 1735. potpisao vrhovni starješina reda Toma Ripoll, tajnik Vijeća Desetorice 18. lipnja 1735. napisao je: "Vista e licenziata per l'esecuzione, salve le publiche leggi in materia de' Dottori e Maestri" (Zadar, FSSD, kutija 14, br. 550).

¹⁶⁵ Godine 1777. je Hijacint Pellegrini zatražio od provincijalnog zbora da mu se priznaju prava i povlastice nekadašnjih rektora generalnog studija. Tomu se usprotivio magistar Pavao Ostoja, navevši da Pellegrini za to nije ispunio sve potrebne uvjete dok je obavljao rektorsku službu, budući da "sine autoritate Serenissimi Principatus, cui subditi resignare debent omnes paginas Romanas pro executione". Zadar, Povijesni arhiv, FSSD, kutija 33, br. 1133, f. 26.

¹⁶⁶ Dana 3. svibnja 1697. lektor Turchoni nije mogao ostati u Zadru ni predavati iz dva razloga: prije svega zato što samostan nije bio u stanju snositi troškove prevelikog broja studenata i profesora, a zatim "anco perché la di lui patente non è passata nell'Excelso Coleggio, anzi fu determinato di repugnare assolutamente". Zadar, Povijesni arhiv, FSSD, Liber Consiliorum Conventus Jadrensis ab anno 1661 ad annum 1702, f. 102r.

¹⁶⁷ Način imenovanja "učitelja studenata" moguće je razumjeti po ovom primjeru: "Decembris die 20 [1722]. Institutus fuit in magistrum studentium r. p. lector fr. Angelus Scarella in Studio Jadertino usquedum litterae

nata,¹⁶⁷ bakalaureusu ili rektoru i dr.¹⁶⁸ Kolegij je te odluke obično provodio preko generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju. Tek kad je on smatrao da su bili ispunjeni svi državni propisi, vlada je obično ovlašćivala zadarskog inkvizitora da na posebnoj svečanosti osobno nekomu uruči diplomu ili da za to ovlasti nekog drugoga, obično provincijala ili rektora generalnog učilišta. Od trenutka potpisa vrhovnog starješine reda i odobrenja mletačke vlade do trenutka uručivanja diplome na generalnom učilištu, obično je prolazilo od nekoliko mjeseci do cijele godine dana.¹⁶⁹ U sačuvanim spisima zadarskoga generalnog učilišta nalazimo slučajeve iz kojih se jasno vidi da su se neki doktorski naslovi davali u ime ili po naredbi državnih vlasti.¹⁷⁰ Cijeli taj postupak državnih vlasti Mletačke Republike prema generalnom učilištu dominikanskog reda u Zadru pokazuje da su ga one ne samo poznavale i nadzirale nego i priznavale, što njegovu postojanju i djelovanju daje oznaku službenosti i javnosti.

8. Prestanak djelovanja

Zadarsko generalno učilište, koje je na svomu razmjerno dugom životnom putu uspješno izbjeglo mnogim zamkama, nije uspjelo izmaći sudbini koja je krajem XVIII. i početkom XIX. st. pogodila ne samo mnoge kulturno-znanstvene nego i političke ustanove. Oluja koja se dugo spremala u prosvjetiteljskim sredinama dostigla je vrhunac u Francuskoj revoluciji (1789.) koja je u dobrom i lošem smislu zahvatila i preobrazila cijelu Europu. Revolucionarni pokret zadao je smrtni udarac ne samo raznim apsolutističkim monarhijama nego i aristokratskim republikama kao što je bila Mletačka Republika, pa čak i gotovo svim ustanovama koje s politikom i "starim režimom" nisu imale nikakve veze. Posjede Mletačke Republike su između sebe podijelile Francuska i Austrija. Ugovorom u Ljubnu (Leoben, 18. travnja 1797.), zatim u Campoformiju (17. listopada iste

patentes a Rev.mo Patre Magistro Generali illi transmissae Venetiis in Serenissimo Collegio admittente et subscribente". Zadar, Povijesni arhiv, FSSD, kutija 14, br. 590, Registrum provinciae Dalmatiae 1706-1737, str. 78.

¹⁶⁸ Dana 23. veljače 1773. provincijal Pio Klement Lompinović (Lambiri) je – kako je zabilježeno u službenoj knjizi generalnog učilišta – "praecipiente Excellentissimo Magistratu super Monasteria una cum Adjunctis" – na generalnom učilištu imenovao profesorom filozofije Dominika Prismicha. Zadar, Povijesni arhiv, FSSD, br. 488 – LASG, str. 55.

¹⁶⁹ To se najbolje vidi na primjeru imenovanja Giovannija Battiste Lisca iz Verone "redovitim" bakalaureusom u Zadru. Vrhovni starješina reda ga je imenovao 22. kolovoza 1716, mletački *Collegio* 13. veljače 1717. odobrio je njegovo imenovanje, a ono mu je uručeno u Zadru tek 14. rujna 1717. LASG, str. 30.

¹⁷⁰ Navodimo slučaj bakalaureusa Tome Sadije za koga se tvrdi: "Die 25. Julii [1780]. De mandato Serenissimi Principis datus fuit per litteras patentes Ad. R. Patris Magistri Provincialis Fratris Dominici Dumercovich in Magistrum Sacrae Theologiae R. P. baccalaureus Fr. Thomas Sadia". Zagreb, Arhiv Hrvatske dominikanske provincije, Registrum Provinciae Dalmatiae 1769-1850, str. 112. Da ne bi bilo zabune u ime koje je vlasti bio podijeljen taj doktorat provincijalni zbor Dalmatinske provincije je 27. lipnja 1781. ponovno naglasio: "Acceptatae fuerunt litterae patentes, quibus Adm. R. P. baccalaureus fr. Thomas Sadia institutus fuit in Provincia Magister ab Ad. R. Patre Magistro, nunc defunto, Provinciali fr. Dominico Dumercovich de mandato Excellentissimi Magistratus et Adjuncto supra Monasteriis". Zagreb, *Arhiv Hrvatske dominikanske*, str. 116.

godine) između Francuske i Austrije, Istra, Dalmacija i Boka kotorska pripale su Austriji, a mletački posjedi u Albaniji i jonski otoci Francuskoj. Međutim, mirom u Požunu Austrija je 26. prosinca 1805. ustupila Dalmaciju Napoleonu koji ju je zadržao sve do Bečkoga kongresa 1814. godine. Francuzi su, u duhu svoje revolucionarne politike, u Dalmaciju uveli krupne novosti i na političkom i na društvenom području. Pristupili su – među ostalim – ukidanju mnogih starih ustanova i društava, a počeli uvoditi nove. Na udaru njihove politike našlo se i generalno učilište u Zadru, prvo sveučilište na hrvatskom tlu, koje su 8. siječnja 1807. zatvorili, a samostan, skupa s odgovarajućim posjedima, nacionalizirali i pretvorili u vojarnu.

Pojava i uvođenje visokog školstva kao najviše znanstvene i obrazovne ustanove u životu svakog naroda označuje njegovu kulturnu i znanstvenu zrelost, a samim time i jedan od najvažnijih datuma njegove povijesti. To je obično vrhunac ne samo kulturnog i znanstvenog nego i uopće intelektualnog razvitka svakog naroda. Ono je po vremenu nastanka najviši intelektualni zalet hrvatskog naroda u XIV. st., a po važnosti spada u red onih visokoškolskih obrazovnih ustanova koje su svojim svjetlom, ondašnjim i kasnijim naraštajima, pokazivale put kojim treba ići. Unatoč tomu, ono je sve donedavno ostalo potpuno nepoznato.¹⁷¹

Generalno učilište u Zadru za dugo vremena je bilo ne samo prva nego i jedina visoka škola sveučilišne naravi na hrvatskom tlu. Iz njega su u redovitim vremenskim razmacima izlazili brojni visokoobrazovani ljudi s najvišim akademskim naslovima koje su priznavale crkvene i državne vlasti. Mnogi su od njih predavali kako na samom generalnom učilištu i samostanskim školama Dalmatinske provincije dominikanskog reda, kao i na sjemenišnim školama zadarske i splitske nadbiskupije, a nerijetko su bili teolozi raznih dalmatinskih biskupa, ugledni teolozi, filozofi, pisci i znanstvenici. Njihov je ugled već od 1396. počeo privlačiti studente iz više susjednih zemalja koji su se nerijetko vraćali svojim kućama s najvišim akademskim naslovima. Samim time ono nadilazi uske okvire povijesti jednoga naroda i svrstava u red najviših međunarodnih obrazovnih ustanova. Iako se po broju svojih studenata i profesora jamačno nije moglo mjeriti s velikim i mnogo poznatijim sveučilištima velikih zapadnoeuropskih naroda za kojima su stajale moćne državne, crkvene i gospodarske strukture, ono je ipak u povijesti hrvatskog naroda odigralo veoma važnu ulogu, čiju je važnost jedva moguće precijeniti. Bez njega, u svakom slučaju, mozaik europskoga visokog školstva ne bi bio potpun.

¹⁷¹ Povijest toga generalnog učilišta opširno sam obradio u monografiji: *Generalno učilište Dominikanskog reda u Zadru ili 'Universitas Jadertina' 1396-1807*, Zadar, 1996.

Stjepan Krsić

I primordi dell'alta istruzione scolastica in Croazia nel contesto dei primi movimenti universitari in Europa

Sommario

Questo studio storico analizza le condizioni politico-culturali in Europa che nel medioevo hanno portato alla fondazione delle prime università, presentando il medioevo come un'epoca di grandi innovazioni culturali e scientifiche alcune delle quali sono sopravvissute tutte le ingiurie del tempo fino ad oggi. Una di queste è l'università come una delle più significative e preziose eredità medievali. L'autore descrive la loro nascita ed il primo sviluppo, il sostegno morale, politico e giuridico che le università hanno avuto da parte dello Stato (potere civile) e della Chiesa cattolica, dedicando ampio spazio alla terminologia variegata medievale, con la quale venivano designate le prime università. Un'attenzione tutta particolare è stata dedicata al termine di "Studium Generale" come equipollente dell'università che – data la loro natura universale – all'inizio erano fondate soltanto dagli Imperatori e dai Papi come detentori del potere, realmente o virtualmente universale, nelle loro principali città, e da coloro ai quali essi concedevano questo privilegio.

Nella seconda parte, l'autore presenta l'Ordine Domenicano, fondato allo stesso tempo in cui sorgevano le prime università europee. La coincidenza non è soltanto di ordine temporale. Ambedue le fondazioni sono sorte come conseguenza del bisogno che la società europea occidentale sentiva di avere a disposizione un'istruzione scientifico-culturale e religiosa bene organizzata e sistematica, e ciò in un momento in cui la società stessa stava subendo profonde trasformazioni strutturali e contenutistiche che poi hanno dato origine al mondo moderno. Il San Domenico, Fondatore dell'Ordine, non solo reclutò i primi membri proprio nelle università di Bologna e Parigi e obbligò altri a frequentarle, ma anche ordinò di fondare delle scuole proprie. Così nacquero le università dell'Ordine Domenicano sotto il nome di Studi Generali con programmi scolastici molto articolati. Con il processo di diffusione dell'Ordine venivano ovunque fondati questi Studi Generali nei quali, al massimo livello scientifico, venivano studiate le arti liberali, la filosofia e la teologia con facoltà di conferire i più alti titoli accademici di Baccalaureato e Dottorato.

La diffusione dell'Ordine Domenicano in Croazia diede l'opportunità al Superiore Generale, detto Maestro Generale, Raimondo de Vineis di fondare, nel 1396, anche la prima università croata: lo studio generale a Zadar. Lo stesso anno egli per primo cominciò ad assegnare studenti non soltanto dalla Dalmazia ma anche dall'Italia per studiarvi. Le rare fonti storiche, spesso conservate per caso, non ci permettono di avere una visione sufficientemente chiara per conoscere tutti i dettagli almeno in quella misura in cui oggi desideremo, dal suo primo sviluppo. Ad ogni modo, lo Studio generale di Zadar operò con successo, nonostante la difficile situazione politica ed economica causata dall'invasione dei Turchi, ed ottenne, nel 1553, il titolo di "Universitas privilegiata" con il diritto di conferire i gradi accademici di Baccalaureato e Dottorato in teologia. Aveva due Facoltà: di Filosofia e di Teologia con unica differenza che la prima conferiva il titolo accademico di Lettorato in Filosofia, la seconda di Dottorato in Teologia. Il diploma di dottore veniva consegnato al suo titolare nel corso di un particolare solennità con tutti i diritti e privilegi

soliti dell'epoca. Dalla documentazione storica parzialmente conservata, ci sono pervenuti i nomi di 105 dottori promossi a Zadar, di 96 Baccalauri "privilegiati" e di 214 Lettori in Filosofia e Teologia, i quali, nel periodo che va dal 1553 al 1807 conseguirono i loro titoli presso lo Studio Generale di Zadar. Tuttavia il numero reale dei titolari di questi gradi doveva essere stato senz'altro molto maggiore. Grazie a questa possibilità gli studenti venivano a Zadar non soltanto per realizzare la loro formazione superiore in filosofia e teologia, ma anche ad accedere ai gradi accademici rispettivi. Accanto agli studenti di casa vi troviamo quelli dai vari Stati della Penisola Appenninica (cioè dalla Repubblica di Venezia, dal Ducato di Milano, dalla Repubblica di Genova, dal Granducato di Toscana, dal Regno di Napoli, dallo Stato Pontificio), nonché dall'Austria, dalla Germania e dalla Polonia. Molti di loro ritornavano ai loro paesi con il diploma di Lettore, Baccalaureo o Dottore. Accanto ai chierici vi erano ammessi anche i laici.

Lo Studio Generale di Zadar costituiva il centro principale di attività accademica e culturale in Croazia, i cui lineamenti si cominciano a vedere appena adesso. L'autore di questo lavoro è riuscito ad identificare varie decine di scrittori di differenti discipline scientifiche che hanno studiato a Zadar o la cui attività, in un modo o nell'altro, era legata con lo Studio Generale che non di rado ebbero risonanza anche in parecchi centri europei di cultura e di scienza.